

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

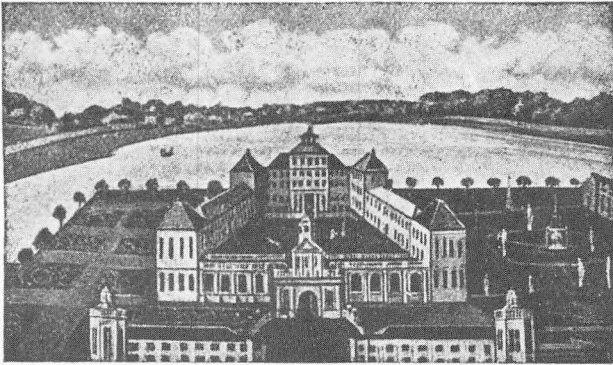
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK FORENING
FOR
GRAASTEN BY OG EGN

1980

Billedet, der viser Gråsten Slot
ca.1750, har foreningen modtaget
som gave af Ahlmannstiftelsen

HISTORISK FORENING
FOR
GRÅSTEN BY OG EGN

ÅRSSKRIFT 1980

Indhold

Til medlemmerne.	side
Buskmose.	side
Fattiggård og Fattigvæsen.	side
Kværs forsamlingshus.	side
Årets gang. 1979.	side

Til medlemmerne...

Vort sjette årsskrift beskæftiger sig med bygninger. En gård, en fattiggård og et forsamlingshus.

Tre helt forskellige huse og med et meget forskelligt liv inden for deres mure, men det skulle være med til at give et billede af livet gennem tiderne.

Som et nyt indslag bringer vi en kortfattet dagbog af årets gang i Gråsten kommune. Selv om vi skriver 1980 har vi taget 1979, for dermed at dække et helt år.

Dagbogen giver sig ikke ud for at have fået alt med, men den kan måske give nogle svar på, "Hvornår var det nu, det var?"

Ekstra eksemplarer af årsskriftet kan som sædvanlig købes af vore medlemmer for en favørpris af 15,- kr.

For de af vore medlemmer, der måtte ønske at have en komplet samling årsskrifter, kan det oplyses, at det nu haster, for det svinder stærkt i oplaget. De gamle årgange sælges for 10,- kr. pr. stk.

Årsskrifterne fåes ved henvendelse til foreningens kasserer, revisor A.O. Skau, Slotsbakken 8, Gråsten.

Optrykket af Gråstens ældre historie af A.D. Jørgensen kan ligeledes stadig erhverves af vore medlemmer for 20,- kr. ved henvendelse på biblioteket.

BUSKMOSE

En gård og dens ejere gennem 500 år.

De fleste gårde i Rinkenæs kan vi følge to eller tre hundrede år tilbage. Dels gennem skyld- og panteprotokoller, og dels gennem de oplysninger fra de gamle kirkebøger, der kan fortælle om slægterne, der har beboet gårdene.

Også de gamle marknavne, der er knyttet til et bestemt areal gennem generationer og gennem skiftende tider, kan give fingerpeg. Disse navne er bevarede på de ældste arkivalier der findes.

En af de ældste gårde i Rinkenæs er Buskmose. Den nævnes som den sidste gård mod vest i den gamle by, der lå samlet omkring kirken og Hovgård.

Denne by kaldes nogle steder Bakkenby, men noget bevis for, at der har været en by af dette navn foreligger ikke.

Men navnet er bevaret som marknavn, og i 1878 finder vi det i en forpagtningskontrakt, hvor J. Brodersen i Rinkenæs bortforpagter, " - det inderste ved skoven beliggende stykke land, kaldet Bakkenby - ". Og at der har været en bebyggelse i dette område synes hævet over enhver tvivl. Endnu idag kan påvises murrester og spor af brønde. Denne by skal efter sagnet være blevet plyndret og nedbrændt af sørøvere i 1300 eller 1400-tallet, og kun kirken og gårdene Kirketorn og Buskmose atter genrejst efter ødelæggelsen.

Så vidt sagnet. Skal vi holde os til skriftlige vidnedsbyrd, så møder vi navnet Buskmose første gang i slutningen af 1400-tallet.

Copia Tingsvidne over den Deling af Rinkenæs Skov og Marker i 1553.

Willelme Lunde und agenter sig alle und sinne jorden
 de disse agere brødt jorden allede førre hyske med
 Havnens allede Lundeion de jylveignen miggen sig, alle
 in par usn löstie inder faren Gabor! In jult sig skadet
 danna in de and solliche Dingdagde ufer Mistrals
 siget sig mi fard Malsou fardstoged and Dingstort
 in Lundeofjorden Mathias farsen and fard farsen
 Paulden vafselunge and sigt ganunen fardelidion
 de de de dagde fardinga ronne bin and var Dingha
 den farsen in Lundeofjorden and fardelidion
 de de sigtelte and gerdert ronne in Rinkenæs
 solt den Lunde and farsen ind Drope Rinkenæs
 at solte and Miska utmiskan de danna de
 fardden de XII Gindtagene and fardelidion binunen
 var Dingstallan gindte and balanet dat de der
 sigtelte den Rinkenæs solte gindstane fard mada
 fardden dat solte and de Miska gindte usen vordigind
 and soltingen den ganzen farsen de Rinkenæs
 beide Lunde and farsen Lundeofjorden fardde sigt
 dat solte and Miska gindte and danna igt ist
 gindte sig balanet and sig willade dat de dat
 solt and Miska den den partu fardden and jind
 agunen den partu fardden sigldden de der alle sigtelte
 Lunde and farsen de autmodnen and sig fardden
 de fardden sig en atter vordigind beide Lunde
 and farsen sigt agafaggen sig de Rogen sig
 den den in alle de den vordigind and
 vordigind ronne vordigind dat de vordigind

Kopi af tingsvidne (retsdokument) om deling af Rinkenæs skov og marker i 1553. Sproget er plattysk. I den nederste linie står som første ord: Bosmosse.

Navnet, Buskmose, har i de 500 år været skrevet på mange forskellige måder, som Buschmoes, Bussmasie, Bosemuss og Bosmosse. På Mejers kort fra 1648 er navnet Bossmoes, og i Danske Atlas 1773 staves det Bushmose. Blandt de lærde hersker der nogen uenighed om navnets forled. Det kan tydes som busk, og så sammensat med mose og således betegne en buskgroet mose.

Andre mener, at forledet skal tydes som mandsnavnet Bo, og gårdens navn derfor skal opfattes som Bo.s mose. Hvad enten nu den ene eller den anden udlægning er korrekt, så har navnet Buskmose i de sidste 200 år vundet hævd.

Om de første ejere, og hvornår den første gård er bygget, ved vi intet. Vi skal frem til 1475, da finder der et arveskifte sted efter herremanden Emmike Esbersen, efter hvilket Buskmose skulle være tilfaldet sønnen Erik Emmiksen på Tyrstrupgård. Om Erik Emmiksen har solgt Buskmose står hen i det uvisse, men noget tyder på det, for i 1480 nævnes en Jes Riggelsen som ejer. Om ham ved vi kun, at hans hustru hed Anna, og at der var to sønner i ægteskabet, Hans og Boy Riggelsen. Da Jes Riggelsen dør, gifter enken sig med Jes Thomsen i Kollund. Det skal være den Jes Thomsen, der havde en frigård, efter han i 1488 var blevet adlet af Kong Hans. Jes Thomsen udmærkede sig i slaget ved Hemmingstedt år 1500. I 1509 blev han herredsfoged i Vis herred.

Det ligger ikke klart om Jes Thomsen overtager Buskmose, eller om brødrene Riggelsen eller en af dem gør det. Der er dog grund til at formode det sidste, for i 1543 hedder ejeren af Buskmose Jes Riggelsen.

Det ligger nær at antage, at han er sønnesøn af den Jes, vi hørte om 1480. Men med ham synes Buskmose at være gået ud af slægten Riggelsens hænder, for i den følgende tid nævnes en sandemand Nis Thaysen, Buskmose og i 1548 en Chresten Thay-

sen, og i 1609 omtales Hans Thaysen som ejere. De skiftende navne kunne tyde på, at gården er gået fra far til søn. 1610 bliver Buskmose delt i to halvgårde. Det er Hans Thaysens to sønner Nis og Hans (Johan), der på denne måde hver får en gård. Nis bliver gift med Kirstin Bennick fra Bennicksgård.

De to brødre kunne ikke klare sig gennem de ufredstider, der under trediveårskrigen og svenskekrigen, satte sig uhyggelige spor i landsdelen. Fjender og i lige så høj grad venner, Danmarks allierede polakkerne, drog hærgende frem. Befolkningen måtte søge skjul i skovene, deres huse og gårde blev brændt af og lagt øde efter først at være blevet ribbet for besætninger, avl og indbo.

Hans Thaysen måtte søge hjælp hos en slægtning, Hans Petersen i Kruså, der forstrakte ham med et lån på 296 mark lybsk. Da Hans Thaysen dør, er lånet ikke betalt tilbage, så Hans Petersen overtager den halve Buskmose.

Nis er det ikke gået bedre. Han har været nødt til at sælge. Det er en Jens Røhen, der overtager den, men også han kommer i knibe og må låne penge. Hos fru Hejlvig Rehstorff får han et lån på 650 mark lybsk, men da han hverken har fået betalt renter eller afdrag, inden han dør, overtager Hejlvig Rehstorff gården.

Men der skulle atter komme en Thaysen på Buskmose. Han er i slægt med de tidligere ejere, og i hans tid skulle Buskmose atter komme i god drift.

Det er Hans Petersen i Kruså, der i 1663 tilbyder Michel Thaysen sin halve Buskmose, netop fordi Hans Petersen synes, den skal blive i Thaysen slægten.

Michel Thaysen slår til og får d. 3.2.1663 skøde på gården, og et par år senere får hen lejlighed til at købe den anden halve Buskmose af Hejlvig Rehstorff. Buskmose er igen samlet på en hånd.

Det er en stor opgave Michel Thaysen er kommet på ved overtagelsen af de to forsømte gårde, men han er dygtig og driftig, gården forbedres år for år, og Michel Thaysen bliver en holden mand. At han også på anden måde har hævdet sig, kan vi se deraf, at han er herredsfoged i Lundtofte herred.

Hvem er denne Michel Thaysen? Vi har to kilder, der omtaler ham. Den ene hævder han er fra Stubbæk, den anden at han er fra Rinkenæs.

Thaysen slægten er stærkt udbredt. Fornavnene går ofte igen, så det kan være svært at holde rede på, hvem der er hvem. Af-døde pastor Juhler, Åbenrå har i Sønderjysk Månedsskrift 1940 skrevet en artikel: Michael Thaysen på Buskmose.

Og pastor Høck (præst i Rinkenæs 1866-86) har i sin tid undersøgt og opstillet stamtavler over de gamle slægter i Rinkenæs. De to præster er enige om Michel Thaysens data, og at han er ejer af Buskmose. De er enige om navnene på to af hans døtre, men uenige om navnet på Michel Thaysens stedsøn.

Vi vil nu først følge pastor Juhlers redegørelse. Han hævder at Michel Thaysen skulle være født 1611 i Stubbæk, og siden flyttet til Rinkenæs. Her bliver han gift med enken efter Hans Bennick på Bennicksgård. I sit første ægteskab har hun sønnen Hans, som Michel Thaysen bliver stedfar for.

Denne Hans Bennick bliver i 1669 dræbt ved et vådeskud - måske er det et forsætligt drab - af sin svoger, forpagter på Fiskebæk, Christian Thielsen.

Rinkenæs kirkebog går desværre ikke så langt tilbage, at vi der kan søge oplysninger, men i Holbøl kirkebog er begivenheden ret dramatisk beskrevet af præsten, der oplyser, at han har sin viden fra hr. Nicolaus. (Præst i Rinkenæs 1664-80).

Holbølpræsten skriver: "Michel Thaysens eneste søn, Hans Bennick til Buskmose blev d. 21.3.1669 ved et bøsse-

ligen såret af sin egen svoger, Christian Thielsen. Han døde salig i Herren d. 2 april og blev begravet 9. april." I Rinkenæs kirke fandtes en gravsten over den unge mand, der blev 23 år. Der foreligger intet om, at myndighederne har grebet ind i sagen. På den tid var det den nærmeste slægt, der skulle anlægge sag, hvis drabsmanden skulle dømmes. Men en drabssag kunne også klares med, at der blev betalt mandebod.

Holbøl kirkebog beretter at Michel Thaysen blev opsøgt af to brødre til Christian Thielsen, Hans og Lauritz Thielsen, den sidste var husfoged og forpagter på Grøngrøft. De to kom til Buskmose for at bede om forlig. Michel Thaysen og hans kone svarede, at de ikke tørstede efter svigersønnens blod, men han skulle bare aldrig mere komme dem for øje, da de ikke kunne tåle synet af ham.

Der synes således at være opnået forlig, men så sker der noget, der helt ændrer billedet. Det hedder videre i kirkebogen: "Da forældrene endnu grædende stod ved deres søns bære, åbnedes den afdødes mund og udspyede en 1 1/2 alen lang blodstråle, hvori de så et tegn fra Gud, og de lod de pårørende til drabsmanden vide, at denne hverken til lands eller til vands skulle have fred, thi blodet standsede ikke før faderen lagde sin hånd på den afdødes legeme og lovede, at han ville hævne hans død."

Præsten slutter med at citere skriftens ord: "Kain, din broders blods røst råber til mig."

Den søn, Michel Thaysen havde håbet skulle overtage Buskmose, var død, og Michel Thaysen bestemmer så, at gården skal deles mellem to af hans døtre. Den tredje datter, der var gift med Christian Thielsen, får efter testamentet kun 100 mark lybsk, som en straf for at hendes mand havde dræbt Hans Bennick. De to døtre, der deler Buskmose efter Michel Thaysen, er Marina gift med Peter Hinrichsen og Cathrine gift med Caspar Ernst Møller.

Ser vi nu på pastor Høck's undersøgelser af slægten Thaysen, så er der som nævnt en del lighedspunkter. Pastor Høck mener dog, at Michel Thaysen er født i Rinkenæs, hvor faderen havde en gård i Rinkenæs Overby. Han gik konkurs i 1661, og gården blev overtaget af en mand fra Hønsnap.

Michel Thaysen skulle i 1665, på et tidspunkt, hvor han sidder som ejer på Buskmose, være blevet gift med Marina, f. Nissen enke efter en Bennick. I dette ægteskab havde hun sønnen Peter Bennick, som blev Hans Thaysens stedsøn.

Denne Peter Bennick døde både før sin far og mor i 1684. En gravsten i Rinkenæs kirke oplyser at Peter Bennick døde 49 år gammel i 1684. Begge de to præster konstaterer således at Michel Thaysen ikke har en søn, der kan overtage gården. Pastor Høck nævner kun to døtre. Marina, der bliver gift med Peter Hinrichsen og arver den halve Buskmose, og Cathrine der bliver gift med Casper Ernst Møller får den anden halve Buskmose. Hvilken af de to beretninger om Michel Thaysen og hans familie skal vi nu tro? Det er svært at afgøre, og en granskning i Bennick slægten har ikke kunnet give noget svar. Vi må nøjes med at fastslå, at hvad enten Michel Thaysens stedsøn har heddet Hans eller Peter Bennick, så er de begge døde før han, mæt af dage efter et langt, arbejdsrigt liv i 1685 dør på Buskmose, og gården delt i to overgår til spindesiden.

Svigersønnen Caspar Møller, der er herredsfoged i Lundtofte, og kort efter bliver udnævnt til slotsfoged på Nykøbing slot og ridefoged på Falster, forpagter sin kones halve Buskmose ud. Den anden svigersøn Peter Hinrichsen var forpagter af gården, Kragelund i Bov sogn, og han driver nu både den og sin kones halve Buskmose. I ægteskabet er der ingen børn, og Peter Hinrichsen dør allerede 1696, og Marina sidder nu med to gårde. Hun har arvet sin fars energi og dygtighed, og beholder forpagtningen af Kragelund til 1702. Desuden køber hun svogeren Caspar Møllers halve Buskmose, så den store gård atter bliver

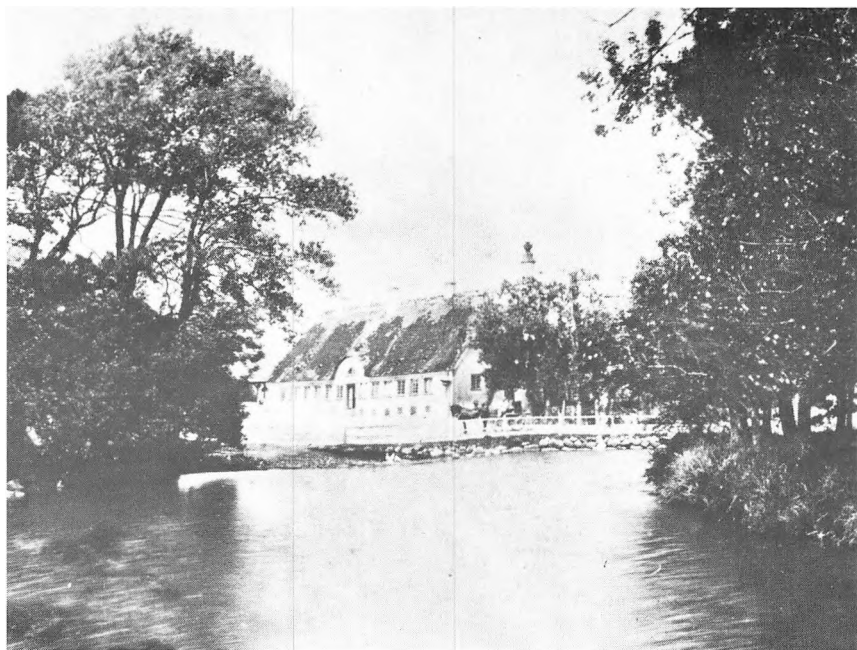
I 1702 opgiver hun forpagtningen af Kragelund. På Buskmose har Marina en forvalter Nis Galcke, men da han dør, sælger hun i 1704 Buskmose til sin afdøde mands broder, Hinrich Hinrichsen. Han har været kgl. toldinspektør i Bov, og blev kort efter han havde overtaget Buskmose herredsfoged i Lundtofte herred.

Hinrich Hinrichsen skulle ikke få mange år på Buskmose, allerede 1716 dør han, og hans kone sidder så som ejer af Buskmose med 5 små børn, hvor den ældste Ebbe kun er 5 år. Hinrich Hinrichsens enke giver ikke op, bistået af den handlekraftige svigermor, Marina, der bor på Buskmose til sin død i 1742, driver hun gården videre til 1738, da overtager sønnen Ebbe gården.

Ebbe Hinrichsen bliver gift i 1739. Bruden, Maren Petersen, er datter af en rig kniplingshandler fra Højer. Med hendes medgift, og det den veldrevne gård kunne kaste af sig, herskede der velstand på Buskmose.

Ebbe Hinrichsen sad som en fri mand på sin gård. Ingen fæstekontrakts snærende bånd bandt ham, og han drev sin gård uden for byens fællesskab, hvilket indebar store fordele.

I bogen om den onde herremand på Ladegård har forfatteren Th. Kaufmann i nogen grad romantiseret Ebbe Hinrichsen, men han har uden tvivl været en personlighed og en foregangsmand på sin tid, ligesom han har været en hjælp for sine standsfæller i kraft af sin velstand, sociale position og sin uddannelse. Han så klart de fordele, der lå i fællesskabets ophævelse og udflytning af gårdene. En udvikling som han så komme igang, inden han døde 1785.

Det gamle stuehus på Buskmose. Det blev nedrevet 1885. Vi ved ikke nøjagtigt, hvornår det blev opført, men efter stilen må det formodes omkring 1780.

(Lokalhistorisk arkiv)

Ebbe Andreas Hinrichsen havde 9 børn, men børnedødeligheden var på den tid stor, så fire af dem døde spæde. Men de resterende fem klarede sig godt. En søn Hinrich Hinrichsen blev hofråd og godsinspektør på Gråsten, et embede han virkede i i 40 år. Højt estimeret for sit retssind.

En anden søn, Hans Christian, blev præst og var sognepræst i Kværns fra 1784 til han i 1807 fik embede i Løgumkloster. Det var den tredje søn Peter Hinrichsen, der som tredje generation blev ejer af Buskmose, da faderen døde. Peter var på dette tidspunkt ugift, og først i en sen alder, 58 år gammel giftede han sig.

I ægteskabet med den næsten 40 år yngre Elisabeth Catharina Thullesen fra Stoltelund var der to børn, der kun var 6 og 4 år gamle, da Peter Hinrichsen døde.

Året efter døde den ældste af børnene, en dreng ved navn Ebbe. Den knap 30 årige enke sad tilbage med en lille pige og den store gård. Kort tid efter fandt hun en ny ægtefælle, der nok fik lov at administrere og drive landbruget, men ikke blev tilskrevet Buskmose.

I 1815 stod brylluppet med Chresten Andersen, kaldet Godt. Hans mor var nemlig af den Godtske slægt. Hun var faldet for en sømand på Als, og med ham uden for ægteskab fået sønnen Chresten.

Indtil 1832 bestyrede Chresten Andersen Godt Buskmose, så overtog han den Godtske gård i Rinkenæs, samtidig med at hans steddatter Maria Elisabeth Hinrichsen blev gift med Hinrich Carstensen Richelsen fra Egersund, der ved giftermålet blev den næste ejer af Buskmose.

Ægteskabet blev børnerigt. 12 børn voksede op på Buskmose. Pigerne blev godt gift i Flensborg, Åbenrå og sønnerne fik hver en gård.

I 1872 da Hinrich Carstensen Richelsen døde, blev den ældste søn af samme navn bestyrer på Buskmose et par år, så overtog han det fædrene hjem, Pelsergård, og hans yngre broder, Peter Hinrichsen Richelsen, der var forpagter på Marieskov, blev i 1874 ejer af Buskmose.

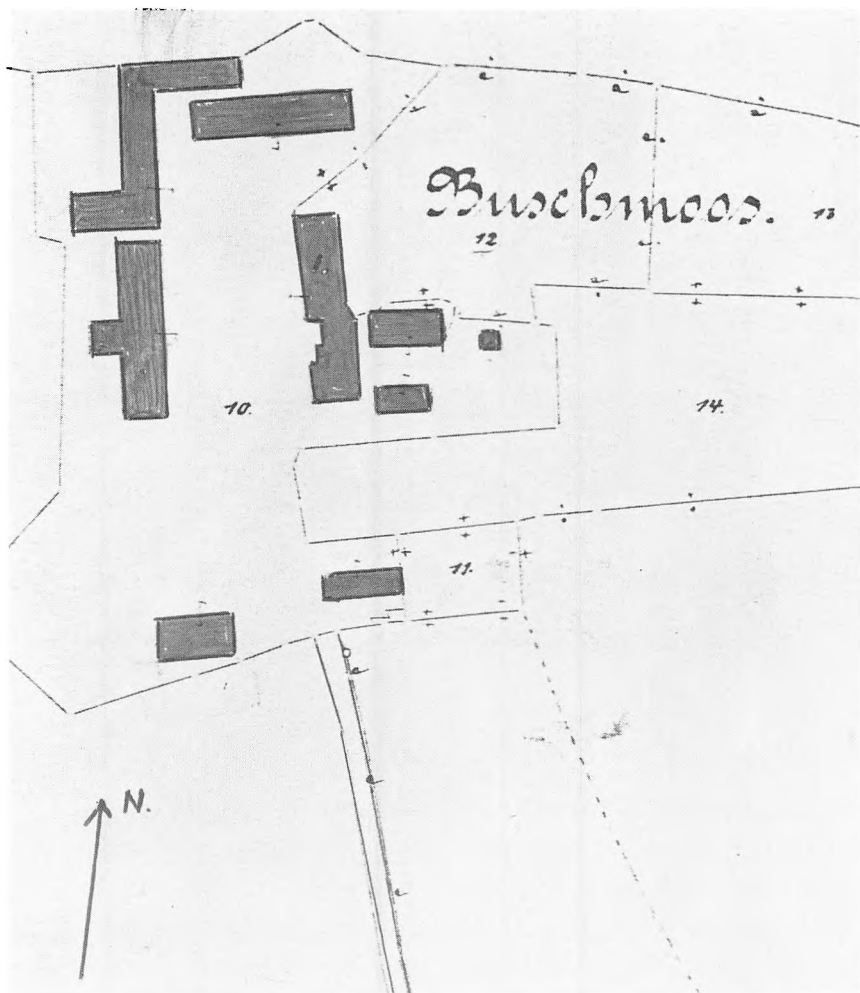

Hinrich Carstensen Richelsen der var bestyrer på Buskmose 1872-74. F. 18.3.1833, d. 3.9.1901. Ejer af Pelsergård. Mistede 30.000 guldmark ved Hans Ahlmanns fallit i 1882 og flyttede til Nederbyvej i Rinkenæs.

Hinrich Carstensen Richelsen havde under oprøret i 1848 sluttet sig stærkt til den slesvig-holstenske bevægelse, og hans politiske sympatier delte sønnerne.

Mens Buskmose i familien Hinrichsens tid havde været stedet, hvortil egnens befolkning søgte hen, når de ønskede råd og hjælp, så var der nu ikke længere omgang med bondebefolkningen og ejerne på Buskmose. Nu var det det store hartkorn, der samledes til selskabelighed på gården. Det var ejerne fra Grøngrøft, Ladegård, Kiding, Skovbølgård og Hans Ahlmann fra Gråsten.

Peter Hinrichsen Richelsen døde allerede i 1884 kun 42 år gammel. Arvingerne bestemte sig til at sælge gården, der i 400 år havde været beboet af gamle Rinkenæs bonde slægter.

Udsnit af Gemarkenblatt (Matrikelskort) for Rinkenæs sogn 1872. Kortet viser de mange bygninger der hørte til Buskmose. Foruden stuehuset (1) var der stalde, lader, mejeribygning, bagehus og vognporte. Adgangsvejen til gården, der ses på kortet, er nu markvej, men førte dengang til Volsballe og Rinkenæs.

Den nye ejer var fra et ganske andet miljø. Køberen var en baron Raphael Pose Perfecto v. Uslar.

Han var født i Mexico, hvortil hans fader var indvandret fra Hannover, og i sit nye land giftet sig med en mexikanerinde af spansk afstamning. Som ung var v.Uslar taget tilbage til Tyskland, og havde en tid gjort tjeneste i hæren og fratrådte som ritmester.

Senere blev han ansat i Afrika i de tyske kolonier, og det var da han vendte hjem fra Afrika, at han i 1885 købte Buskmose. V.Uslar, der havde viden - i al fald teoretisk - om landbrug i Mexico og Afrika, proklamerede ved overtagelsen af Buskmose, at nu skulle han vise de gammeldags bønder i Rinkenæs, hvorledes man skulle drive landbrug.

Det blev nu ikke noget man tog ved lære af. Med store hjælplove, forspændt 4 store hannoveranere, blev der pløjet så dybt, at det gule, stive skovler kom op. Høstudbyttet blev derefter, kun få fold af korn, men en stor høst af tidsler og andet ukrudt. Det gamle stuehus var heller ikke en baron værdigt, så det blev revet ned, og det lidet smukke cementslot blev opført. Stedet er velvalgt, som det ligger i udkanten af skoven med udsigt vidt omkring. Bygningen, som vi kender i dag, er noget ændret fra det stod færdigt i 1887. Det var ret fantastisk, bygget i en stil, der vel skulle være gotisk med et ottekantet tårn, der højere oppe blev rundt for tilsidst at ende i et himmelstræbende spir. Endvidere var det forsynet med mange frem-spring og karnapper. Det virkede som en fremmed fugl i landskabet. Nu er spiret væk og tårnet kullet, men stadig virker Buskmoses hovedbygning med sine grå cementpudsede mure og høje etager mere imponerende end smuk.

Hovedbygningen på Buskmose ca. 1930. (Lokalhistorisk arkiv).

Baron v. Uslar.
 Fotografi fra ca. 1900.
 Han boede da på Brundlund
 slot, som landråd for
 Åbenrå kreds.
 (Lokalhistorisk arkiv)

V. Uslar var velhavende, og hans familie også, men efterhånden blev familien træt af at spæde til med økonomisk hjælp. Der førtes stort hus på Buskmose, og landbruget kastede ikke noget af sig. Underskuddet voksede, og v. Uslar bortforpantede så Buskmose.

I 1889 blev v. Uslar amtsforstander i Rinkenæs, og i 1894 konstitueret for i 1895 at blive udnævnt til landråd i Åbenrå. Han havde imidlertid ikke fået nogen administrativ uddannelse, kendte for lidt til jura, og var slet ikke skolet til at overtage et preussisk landrådsembede. Han skulle da også nogle gange komme alvorligt til kort i sin iver for at fremme for- tyskningen.

Han blev dog altid bakket op af sin øverste foresatte v. Køller, med hvem han arbejdede nært sammen, og han fremsendte mange og meget farvede indberetninger om forholdene i Åbenrå kreds. Disse indberetninger lod v. Køller citere i parlamentet og pressen, som bevis for hvor heldbringende blandt andet udvisningspolitikken virkede.

Buskmose blev også efter, at den var bortforpagtet ved med at koste v. Uslar penge, og i 1904 solgte han gården med 266 ha, hvoraf de 80 ha. var skov, for 410.000 mark. Buskmose blev nu domænegård og atter forpagtet ud. Forpagtningsafgiften var 10.500 mark årlig, ca 3 1/2 % af købesummen, hvilket forekommer billigt. Alligevel kunne forpagterne ikke klare sig, de skiftede hver 4 år. Ingen af dem spandt guld på Buskmose.

Ringens, Buskmose

Postkort fra ca. 1910. Kun få af de mange bygninger findes i dag. To gange har store brande hærget Buskmose.

I 1920 overtog den danske domæneforvaltning Buskmose, og senere var det Jordlovsudvalget, der administrerede gården. Den første forpagter efter 1920 var Edlef Petersen, Kollund. Han kom til at dele skæbne med tidligere forpagtere. Han havde optaget kronelån, hvilket en del landmænd i 1919-20 fandt var en fornuftig disposition. Den tyske mark stod ret lavt over for den danske krone. Optog man nu kronelån, kunne man ret let få afviklet sin markgæld.

Men lånene i Danmark var dyre banklån til en stor rente, og da selve genforeningen og overgangen til det danske møntsystem trak ud, kunne de dyre lån først sidst på året 1920 blive omsat til kreditforeningslån til en rimelig rente. Det kom til at koste dyrt.

For Edlef Petersen kom hertil, at Buskmose havde lidt under ustandselig at have skiftet forpagtere. Krigens virkninger kunne også spores. Markerner var udpinte og besætningen reduceret. En sådan gård krævede en betydelig kapitalindsats for atter at komme i drift.

I 1924 måtte Edlef Petersen give op. Jordlovsudvalget indsatte en bestyrer. Året efter i 1925 kom en ny forpagter, Vagn Stephensen. Han havde mange midler i ryggen og indskød i de følgende år ca. 100.000 kr., hvad Buskmose havde mere glæde af end Stephensen.

For trods de mange penge Vagn Stephensen havde tilført gården, kunne han ikke klare landbrugskrisens hårde tid, og måtte efter 12 år opgive sin forpagtning.

Atter kom der en ny forpagter på Buskmose. Det var den unge gårdejer på Hesselgård, Laurits Nielsen, og i denne dygtige mands hænder skulle der atter komme gang i Buskmose, og den gamle gårds omskiftelige tilværelse var forbi.

Laurits Nielsen, Buskmose.

f. 1.7.1901

d. 20.9.1974

Laurits Nielsen, der stammede fra Fyn, kom ret hurtigt efter genforeningen til Sønderjylland. I 1928 købte han Hesselgård i Rinkenæs.

Der kom snart til at stå respekt om den unge dygtige og initivrige landmand, og hans rige evner blev taget i brug på mangfoldige landbrugsfaglige områder.

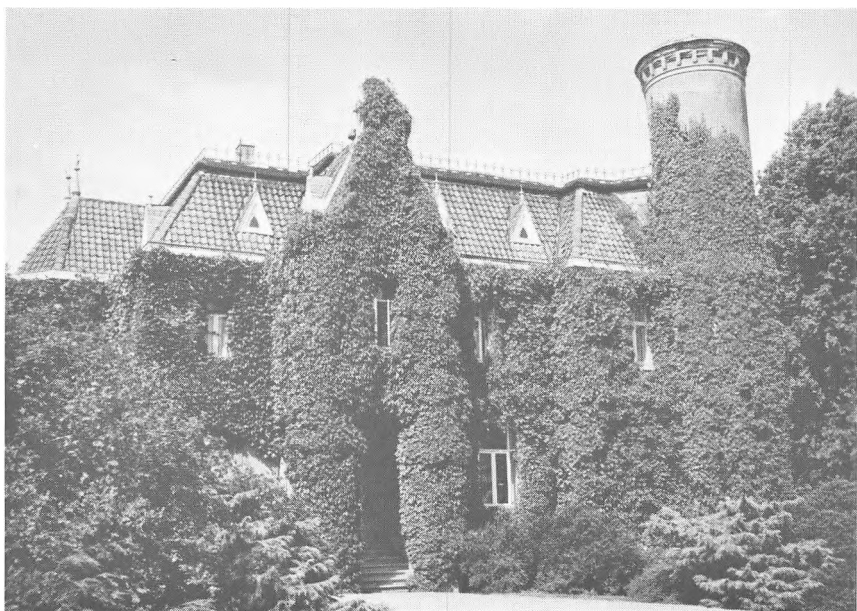
Han var med i kvægavlssarbejdet, avlsdyrksporten, mejerierne og landboforeningerne. Også i brugsforeningerne og Andelsbanken gjorde han sig gældende. Han engagerede sig stærkt i det arbejde han påtog sig, og var altid parat til at prøve nye veje, når han mente, det kunne være til gavn for landbruget og dets udøvere.

Foruden det faglige var han også en ivrig deltager i det folkelige og nationale arbejde.

Buskmose blev under hans styre atter den gård i Rinkenæs, der som i Ebbe Hinrichsens tid var med til at præge egnen. I 1970 flyttede Laurits Nielsen til Rinkenæs, og sønnen Ebbe Fink Nielsen fik gården i forpagtning, for så i 1975 at blive ejer af den.

Gennem de 500 år vi har viden om Buskmose, har en række mænd og kvinder her udført dagens gerning. Under krige og i fredstid, under kriser og i opgangstider, bestandig er der blevet pløjet, sået og høstet.

Slægterne har skiftet, men gården ligger stadig som den vestligste gård i Rinkenæs sogn.

Buskmose 1977. (Lokalhistorisk arkiv)

Ejerrækken på Buskmose.

- Ca. 1475 Erik Emmiksen. Tyrstrupgård.
- Omk. 1480 Jes Riggelsen.
- Omk. ? Hans og / eller Boy Riggelsen.
- Omk. 1543 Jes Riggelsen.
- Omk. 1548 Chresten Thaysen.
- Omk. 1609 Hans Thaysen.
- 1610 Hans og Nis Thaysen. Hver en halv Buskmose.
- Omk. 1645 Hans Petersen, Kollund og Jens Røhen.
Hver en halv Buskmose. Jens Røhens halve
Buskmose overtages af Hejlvig Rehstorff.
- 1663 Michel Thaysen køber begge gårdene.
- 1685 - 1696 Peter Hinrichsen. Enken driver gården til 1704.
- 1704 - 1716 Hinrich Hinrichsen. Enken driver gården til 1739.
- 1739 - 1785 Ebbe Andreas Hinrichsen.
- 1786 - 1813 Peter Hinrichsen. Enken beholdt gården, da hun
1815 giftede sig med Chresten Andersen Godt,
som bestyrede gården til 1832.
- 1813 - 1832 Peter Henrichsens enke, Elisabeth Catharina.
- 1832 - 1872 Hinrich Carsten Richelsen, der fik Buskmose da
han blev gift med Peter Hinrichsens datter,
Maria Elisabeth.
- 1872 - 1885 Peter Hinrichsen Richelsen.
- 1885 - 1904 Raphael v. Uslar.
- 1904 - 1920 Tysk Domænegård med en række skiftende forpagtere.
- 1920 - 1951 Overtaget af dansk domæneforvaltning, senere af
Jordlovsudvalget. Forpagtet ud. Fra 1937 til
1951 til Laurits Nielsen, der købte Buskmose.
- 1951 - 1970 Laurits Nielsen.
- 1970 - Fra 1970 var Ebbe Fink Nielsen forpagter, fra
1975 ejer.

p.a.

- Litt. Franz v. Jessen: Håndbog i det Nordslesvigske spørgsmål. 1
Sønderjysk Månedsskrift. 1940.
Sønderjydske Årbøger. 1972.

FATTIGVÆSEN OG FATTIGGÅRD

De første spor af et organiseret fattigvæsen vi finder i Gråsten, er en regnskabsprotokol for fattigkassen fra 1699. Da grev Frederik Ahlefeldt indvier den nye slotskirke i den nordlige fløj af slottet, bestemmer han, at indtægter, der indsamles i klingpungen under gudstjenesterne, blandt andet skal anvendes til hjælp for sognets fattige.

Man håbede at menigheden, opbygget af præstens formaninger om at tænke kærligt på næsten, ville lade milde gaver finde vej til klingpungen.

Grev Frederik lagde selv godt for, idet han skænkede 60 rdl. til fattigkassen. Det var på hin tid et stort beløb.

Det har aldrig været rart at være fattig, men i slutningen af 1600-tallet og det følgende århundrede, var fattiges vilkår af en art, vi har vanskeligt ved at forestille os. Fattige, gamle og syge havde ikke noget sted, hvor de kunne henvende sig og med sikkerhed påregne hjælp.

Fattigdom var dengang ensbetydende med sult, at man frøs og ofte ikke havde husly. De fattige fægtede sig gennem tilværelsen, helt henvist til deres medmenneskers offervilje.

Fattigdommen red landet som en svøbe. På vejene var der overalt tiggere. Hvor mange kan ikke siges med sikkerhed, men det er anslået, at det omvandrede proletariat i 1600-tallet skulle beløbe sig til ca. 10 % af befolkningen.

I 1772 opgjorde man tallet af betlere til over 60.000. Hvordan man kom frem til tallet vides ikke, men det svarer omtrent til 7-8 % af befolkningen. Det er klart at denne uhyre mængde af tiggere har været til megen plage for den bosiddende befolkning, der ustandselig blev rendt på dørene.

I nogle sogne ansatte man en fattigfoged. Af de gamle arkivalier fremgår det ikke, om der har været en sådan i Adsbøl-Gråsten. Fattigfogeden blev også kaldt stodderkonge, og hans opgave var at holde sognet fri for fremmede tiggere.

Stillingen blev gerne besat af en af sognets fattige, og som kvalifikation til posten krævedes kun, at vedkommende var stor og stærk, så det var ham, der i håndgemæng med de fremmede tiggere blev sejrsherre. Hans løn var som regel en dusør, for hver fremmed tigger han pågreb. Denne selvtægtsinstitution blev ophævet så sent som 1803.

Man gjorde meget for at holde de fremmede borte. Ser vi på de gamle fæstebreve, så er det udtrykkeligt nævnt, at arvefæsteren kan fortabe sit fæste, hvis han tager fremmede folk ind, og får han tilladelse til fra godsherren, så bliver fæsteren gjort ansvarlig for disse fremmede, og må ernære dem, for de må ikke ligge hverken kommunen eller den gråstenske kasse til last. Sådan hed det i fæstebrevene i 1791, og denne strenge bestemmelse var stadig gældende et stykke op i 1800-tallet.

I et arvefæstebrev af 11.12.1861, underskrevet af amtmand Heltzen, hedder det: " - endvidere forbydes det ham (fæsteren) at opføre lejevåninger og at tage fremmede folk til huse. Skulle han imidlertid enten efter dertil erholdt tilladelse eller også uden sådan, have taget fremmede folk til huse, da er han ikke alene pligtig til at indestå for, at disse folk i rette tid betaler de dem påhvilende afgifter, men han skal også, såfremt de måtte blive trængende til understøttelse selv underholde og ernære dem uden nogen som helst tilskud fra vedkommende fattigkasse. "

Det er ikke ligefrem en bestemmelse, der opfordrer den fastboende befolkning til hjælpsomhed. Det er tillige et spørgsmål om denne bestemmelse i et arvefæstebrev er lovlig? Den er i al fald i strid med fattigforordningen af 1803.

Når man var så afvisende, næsten ufølsom over for fattige, så var det af angst for, at man i sognet skulle få flere munde at mætte. De bosiddende, det være sig bønder eller håndværkere, havde i 1700-tallet ikke selv for meget. I de fleste hjem var der kun til dagen og vejen, og knap nok det.

Men tilbage til fattigkassen, der blev oprettet i 1699. Regnskabet er bevaret på Landsarkivet i Åbenrå, og det er i de første år ført med stor nøjagtighed. Måned for måned er det underskrevet af sognepræsten og godsinspektøren, der var sat til at administrere de indkomne midler.

Indtægterne svinger fra år til år, alt efter kirkegængernes offervillighed. Noget fast bidrag var befolkningen ikke pålagt, og det var ikke de store beløb der indgik. Det ene år med det andet balancerer kassen med mellem 20 og 30 rdl.

Som nævnt var det præsten og godsinspektøren, der skulle fordele den økonomiske støtte, men det fremgår også af regnskabet, at godsherren ikke så sjældent blander sig i, hvem der skal have understøttelse. På udgiftssiden kan vi se, at der ud for en udgift står: "Efter ordre fra herskabet" eller: "Efter det nådigste herskabs befaling".

Det kunne naturligvis ikke blive store beløb, der kunne udbetales, for fattigkassens midler blev også anvendt til betaling af skolepenge for fattige børn.

Dermed fik man også betalt noget af degnens løn. Fattigkassens midler blev også brugt til reparationer på skolehuset og til indkøb af skolebøger.

Til illustration kan vi nævne nogle poster fra fattigkassens regnskab. I 1702 er opført 12 sk. til indkøb af "3 Katekismusbøger til de fattige børn -". I 1709 får "en gammel miserabel mand" 24 sk., og samme år er er en mand i Horskobbel, der "efter højgrevelig Excell. ordre" får 32 sk. til sit barns begravelse. Som de her anførte eksempler viser, blev der omkring år 1700 ikke brugt mange penge til undervisning og på sociale ydelser.

I 1736 udstedte Christian VI en fattigforordning. Den blev nu ikke straks ført ud i livet. På de adelige godser, hvortil Gråsten hørte, følte man sig ikke altid bundet af de kgl. forordninger. Det stillede nu næppe de fattige i Adsbøl-Gråsten dårligere end andre steder, for godsherren hertug Frederik Christian I og ligeledes hans søn, hertug Frederik Christian II var begge humannt indstillede og følte et vist ansvar for deres "undersåtter".

Ikke så sjældent rakte de en hjælpende hånd, enten i form af en kontant udbetaling til en nødlidende, eller i form af tørv eller træ til vinterbrændsel.

Frederik Christian I viste også sin gode vilje til at yde hjælp ved i 1785 at bygge det såkaldte "Hospital". Det var indrettet med 8 små boliger, og tjente som en slags alderdomshjem eller pensionistbolig for ældre mennesker. Foruden fri bolig fik beboerne også frit brændsel.

Som nabo til "Hospitalet" byggede hertugen i 1787 et Spindehus, hvor børn og voksne fik mulighed for at tjene til livets ophold.

Hertugens spindehus. Blev senere anvendt til arresthus. Arrestforvareren med familie ca. 1910.

"Hospitalet" i Skolegade. Den smukke og særprægede bygning er desværre blevet nedrevet, og et stykke af Gråstens historie dermed forsvundet. (lokalhistorisk arkiv)

I 1800-tallet begyndte man at bygge fattiggårde rundt om i landsognene. Disse fattiggårde var en blanding af forsørgelses- og arbejdsanstalter, hvor man samlede sognets fattige. De fik her kost og logi, men de skulle udføre arbejde for de ydelser, de modtog.

På fattiggården, eller "æ armhus" som det kaldtes kunne optages mænd, kvinder, børn og hele familier.

Det var ikke kun af lutter idealisme disse fattiggårde blev oprettet, men for at få styr på det omfattende betleri.

Det var ikke et sted, de fattige søgte at lyst, for diciplinen var streng. Fattiglemmernes bevægelsesfrihed og rettigheder var såre begrænsede, så i mange tilfælde gjorde de fattige, hvad de kunne for at undgå at havne i "æ armhus". Men søgte de fattighjælp, så måtte de, som det nævnes i § 3 i regulativet, " - finde sig i, at optages i anstalten, - ".

I det lokalhistoriske arkiv har vi et regulativ for Adsbøl-Gråsten sognes fattighus. På de følgende sider gengiver vi det i sin helhed. Det er aftrykt med den skrivemåde, der anvendtes i 1857. Når man nu 125 år efter læser dette regulativ, så virker det mere som et fængselsregulativ end et reglement for en human institution.

Men det skal ikke bedømmes med nutidens øjne. Det er ganske givet udformet og nedskrevet af folk, der efter deres bedste overbevisning mente, at man på denne måde ydede hjælp til de fattige. Det har nu nok heller ikke altid været samfundets bedste børn, der havnede på fattiggården, så man har måske ment, der skulle skarp lud til skurvede hoveder.

Om det så med den behandling og de regler har været muligt at opnå de formål, der så smukt er opstillet i § 2, er nok et ganske andet spørgsmål.

REGULATIV
for
Adsbøl og Graasteen Fattig- Arbeidshuus i
GRAASTEEN.

§ 1.

Enhver, som ifølge Fattiganordningen kan forlange midlertidig eller fast Understøttelse af Adsbøl og Graasteen Fattigcommune, modtager i Regelen denne ved Optagelse i Graasteen Fattig- Arbeidshuus.

§ 2.

Denne Anstalts formaal er:

- 1) at yde Fattigunderstøttelsen paa den baade for Communen og de Fattige hensigtsmæssigste Maade,
- 2) at udelukke saadanne Personer, som ikke ere virkelig trængende, fra Fattigunderstøttelse.
- 3) at give de Arbeidsføre Leilighed til efter Evne at gjøre Nytte og i fornødent Fald ved Tvang at holde dem til Arbejde, og
- 4) at forskaffe de Børn, som Fattigvæsenet skal forsørge, en bedre Opdragelse, ved under stadigt Tilsyn og ordentlig Veiledning at vænne dem til Gudsfrygt, Flid og Virksomhed, saa at de kan blive gavnlige Medlemmer af Samfundet.

I. Om Anstaltens Lemmer i Almindelighed.

1. Optagelsen.

§ 3.

Enhver i Adsbøl og Graasteen Sogne trængende Person eller Familie, som begjærer midlertidig eller fast Understøttelse, maa finde sig i at optages i Anstalten. Understøttelse udenfor samme vil i Fremtiden kun blive tilstaaet under særegne Omstændigheder.

2. Forsørgelsen.

§ 4.

Enhver i Anstalten optagen Person modtager der alle sine Fornødenheder, men medbringer alle sine Eiendele og taber ved Indtrædelsen den frie Raadighed over disse.

3. Arbeidet.

§ 5.

Ethvert Lem i Anstalten er forpligtet til at anvende alle sine Kræfter i Anstaltens Tarv ved det Arbeide, som bliver det anvist. Dette Arbeide udføres i Regelen i og ved Anstalten, dog kan Fattigcollegiet ogsaa udleie voxne Lemmer til paalidelige Folk, helst i selve Sognene, saaledes at deres Løn tilfalder Anstalten, medmindre Fattigcollegiet tilstaaer dem en Deel deraf som Belønning for Flid og god Opførsel. Ogsaa de større Børn i Anstalten kunne, med Undtagelse af det sidste Aar før deres Confirmation, udleies til Tjeneste, navnlig i Sommermaanederne, dog saaledes, at de ligefuldt staae under Fattigvæsenets Opsigt.

4. Opsynet.

§ 6.

Anstaltens Lemmer staae saavel under Opsynsmandens, som under Fattigcollegiets Tilsyn og Opsigt. Dette og navnlig Inspecteuren vaager strengt over god Orden iblandt Lemmerne, advare dem, som gjøre sig skyldige i Dovenskab, Ulydighed eller anden slet Opførsel, og anvender, naar Advarslen ikke frugter, de regulativmæssige Straffemidler.

5. Udtrædelsen.

§ 7.

Det staaer i Almindelighed ethvert Lem, som erklærer, at det kan ernære sig selv, frit for at udtræde af Anstalten, men tilladelsen dertil skal dog for en Ordens Skyld stedse erhverves hos Fattigcollegiet, som har Ret til at nægte saadanne Lemmer at forlade Anstalten, hvilke ved deres slette Forhold have paadraget sig gjentagen Straf, indtil de ved god Opførsel have gjort sig værdige til at udtræde. Naar det med Sandsynlighed kan antages, at et Lem efter Udtrædelsen vil hengive sig til et uordentligt Levnet og tidligere Udskeielser, har Fattigcollegiet ligeledes Ret til at afslaae Begjæringen om Udtrædelse, men skal dog først ved alvorlige Forestillinger forsøge paa at faae Vedkommende til frivilligen at give Afkald paa den attraaede Udtrædelse. Desuden finder Udtrædelse af Anstalten Sted efter Fattigcollegiets Bestemmelse, naar Grunden til Trangen og det fortsatte Ophold i Fattighuset er hævet.

II. Om Anstaltens Bestyrelse.

§ 8.

Bestyrelsen af Fattig- Arbeidshuset paahviler i Almindelighed Fattigcollegiet og den Fattigforstander, som efter Tour har Inspection, i Særdeleshed. Husvæsenet og det umiddelbare bestandige Tilsyn med Lemmerne paaligger Oeconomen eller Opsynsmanden.

1. Fattigcollegiet.

§ 9.

Fattigcollegiets Virksomhed med Hensyn til Fattig- Arbeidshuset er følgende:

- 1) Fattigcollegiet fører Overtilsyn med Anstalten i dens Helhed.
- 2) Det forsamles i Regelen den første søgne Mandag i hver Maa- ned i Fattighuset, for at raaslaae og tage Bestemmelse om Fattigvæsenets Anliggender i Almindelighed og Fattighusets i Særdeleshed.
- 3) Fattigcollegiet vælger og beskikker Oeconomen eller Opsynsmanden, besørger fornemmelig ved Inspecteuren alle Indkjøb til Anstalten, fastsætter Planen for Arbeiderne, træffer For- anstaltning til de forarbejdede Gjehstandes Afhændelse, og controllerer Bogføringen og Regnskabet.
- 4) Fattigcollegiet tager Bestemmelse om trængende Personers Op- tagelse i Arbeidshuset og sætter Oeconomen i Kundskab herom, det afgør, om Nogen undtagelsesvis skal understøttes udenfor Anstalten, om eet, flere eller alle Medlemmer af en Familie skal optages, hvilket ogsaa gælder Mødre med uægte børn. Men naar syge Tjenestefolk, Haandværkssvende eller Reisende skul- le forpleies på Fattigvæsenets Regning, kan vedkommende Fat- tigforstander uden videre foranstalte Optagelsen, forsaavidt som den Syge ikke lider af Smitsot og Sygestuerne ikke alle- rede ere optagne, men han skal i saa Fald strax gjøre An- meldelse derom til Fattigcollegiets Formand.
- 5) Fattigcollegiet vaager over Lemmernes Forhold, middelbart ved Inspecteuren og Oeconomen, umiddelbart ved egen Under- søgelse, tildeler Irettesættelse for Dovenskab, Ulydighed, Opsætsighed eller andet slet Forhold, idømmer Straf efter Regulativets Bestemmelser, lader Straffen fuldbyrde ved Oe- conomen, eller overgiver Øvrigheden den Skyldige til Afstraf- felse, paaseer, at Oeconomen tilbørlig varetager sine plig- ter, og paataler muelige Pligtforsømmelse fra hans side.

- 6) Fattigcollegiet undersøger de Besværinger, som Lemmerne maatte fremkomme med, enten med Hensyn til deres Behandling i Almindelighed eller Oeconomen i Særdeleshed, og afhjælper dem, dersaavidt de ere grundede.
- 7) Fattigcollegiet bestemmer, naar et Lem skal udtræde af Anstalten, eller indvilliger i, at det frivilligen forlader samme, og afgjør efter bedste Skjøn, hvilke af de medbragte sager og Eiendele, der skulle tilbagegives det udtrædende Lem, idet Enhver saavidt muelig skal erstatte den ydede Understøttelse, hvorved imidlertid Værdien af det i eller for Anstalten præsterede Arbeide regnes Vedkommende til Gode og anslaaes efter Billighed.
- 8) Fattigcollegiet har Ret til at afskedige Oeconomen og andre i Anstalten tjenende Personer efter de Regler, som dette Regulativ bestemmer.
- 9) Over Fattigcollegiets Forhandlinger og Beslutninger angaaende Fattigvæsenet i Almindelighed og Fattighuset i Særdeleshed fører Formanden en egen Protocol, som undertegnes af samtlige tilstedeværende Medlemmer.
- 10) Ved alle Fattigcollegiets Forhandlinger skal Formanden i fornødent Fald anvende Afstemning af de tilstedeværende Medlemmer og ved Stemmelighed gjør hans stemme Udslaget.

2. Inspectionen.

§ 10.

- 1) Enhver af Communsens sex Fattigforstandere har efter Tour Inspection i Fattighuset en Maaned af Gangen, fra det ene ordinaire Fattigcollegiums Møde til det andet.
- 2) Inspecteuren har i Almindelighed at vaage over, at dette Regulativs Forskrifter nøiagtigen følges og efterleves.
- 3) Han har især at paase, at Oeconomen opfylder de ham paahvilende Pligter og at controllere Arbeidernes Fremgang, Lemmernes Flid og Forhold, Orden og Reenlighed, samt paase Madens Tilstrækkelighed, gode Beskaffenhed og Tillavning.
- 4) Han er bemyndiget til efter bedste Skjøn at træffe de fornødne Foranstaltninger til at forebygge eller snarest muelig hæve og afhjælpe enhver Uorden eller Forstyrrelse i Anstalten.
- 5) Han skal i det Mindste een Gang ugentlig på ubestemt Tid besøge Anstalten og ved hvert Besøg optegne Dag og Time i Inspectionsprotocollen, ligesom han efter endt Inspection for Fattigcollegiet aflægger Beretning om, hvorledes han ved ethvert Besøg har forefundet Alt og hvad han har foretaget for at forebygge Misligheder og afhjælpe stedfundne Mangler og Uordener.

3. Oeconomen eller Opsynsmanden.

a) Stilling

§ 11.

Oeconomen eller Opsynsmanden er den under Fattigcollegiets Tilsyn staaende Huusbonde og Huusfader i Fattig-Arbeidshuset. Som saadan udøver han Huusretten i Fattighuset og dets Lemmer maae betragte og respectere ham som deres nærmeste og umiddelbare Foresatte.

b) Personlige Egenskaber. Oeconomi.

§ 12.

Oeconomen bør være en Mand af sat Alder, besidde god Sundhed, fast Character, uplettet Rygte og fornøden Færdighed i Skrivning og Regning. Han skal i Regelen være en gift mand, og hans Hustru maa besidde de fornødne Egenskaber til som Huusmoder at bestyre Huusholdningen og føre det nærmeste Tilsyn med Fattighusets quindelige Lemmer. Iøvrigt er Oeconomen den Fattigcollegiet i enhver Henseende ansvarlige Person. Dør Oeconomens Hustru, kan Fattigcollegiet antage et ældre Fruentimmer af uplettet Rygte som Huusholderske.

c) Antagelse og Afskedigelse.

§ 13.

Oeconomen og hans Hustru (eller Huusholderske) antages paa ubestemt Tid af Fattigcollegiet. Begge have Ret til efter Opsigelse med et halvt Aars Varsel at forlade deres Stilling, hvorimod Fattigcollegiet kan, uden at angive nogen Grund, afskedige dem efter Opsigelse med tre Maaneders Varsel. Dersom Oeconomen eller hans Hustru (evt. Huusholderske) gjør sig skyldig i grove vitterlige eller forsætlige Pligtforsømmelser, ere de, efter een Gang forgjæves at være blevne advarede, strax at afskedige. Retslig Tiltale imod dem kan bevirke øjeblikkelig Afskedigelse.

d) Virkekreds med Hensyn til Lemmerne.

§ 14.

Lige over for Lemmerne i Anstalten har Oeconomen nøie at iagttagende den i Regulativet foreskrevne Huusorden, og strengt at vaage over, at Lemmerne følge samme. Forøvrigt maae han og hans Hustru omgaaes alle de til deres Omhu anbettede Fattige, Gamle og Unge, med Alvor, Venlighed, Velvillie og Kjærlighed.

e) Udøvelse af Huusretten.

§ 15.

Oeconomen har ingen Ret til at straffe de ældre Lemmer, han skal, naar det behøves, formane og advare dem, og nægter nogen ham Lydighed, anmelder han det til Fattigcollegiets Formand eller Inspecteuren, men han har i saa Fald Ret til at indespærre den eller de Gjenstridige, naar Huusfreden ikke paa anden Maade øieblikkelig kan gjenoprettes. Da Opdragelsen af Børnene i Fattighuset alene paahviler Oeconomen og hans Hustru, træde disse Børnene i Faders og Moders Sted med alle de Forældrene ellers tilkommende Rettigheder. Dog skal Oeconomen altid, naar han har set sig nødsaget til at give et Barn en nødvendig Revselse, underrette Inspecteuren derom ved dennes næste besøg i Anstalten.

f) Oeconomens Pligter ligeoverfor Inspecteuren.

§ 16.

Imod Inspecteuren har Oeconomen ogsaa for sin Hustrues Virkekreds følgende Pligter:

- 1) Han underretter denne om alle Anstaltens Fornødenheder, navnlig hvad Anskaffelse af de fornødne Forraad og Udførelse af Markarbeide og Bygningsreparationer angaaer.
- 2) Han skal underrette ham om alle usædvanlig indtrædende Tilfælde i Anstalten, og til den Ende føre en nøiagtig Dagbog.
- 3) Han skal i Almindelighed nøie rette sig efter den af Fattigcollegiet givne Instrux, men udbede sig Anvisning af Inspecteuren, naar Nogen indtræffer, som han ikke tør afgjøre paa eget Ansvar.
- 4) I Særdeleshed har han nøie at føre Bog over Lemmernes Arbeide, det ved samme vundne Udbytte og den af dem ogsaa udenfor Anstalten fortjente Løn. Det overlades ham efter bedste Skjøn at anvise Enhver det mest passende Arbeide, men i tvivlsomme Tilfælde raadfører han sig herom med Inspecteuren.
- 5) Han maa ikke uden Inspecteurens Tilladelse være længere væk fra Anstalten end 2 Timer og aldrig om Natten. Nødes han til at være fraværende om Natten, maa Inspecteuren paa hans Forslag sætte en Anden i hans Sted.
- 6) Han har endelig at føre hele Anstaltens Huusholdning, at besørge Havens og Markens Dyrkning og maa til de herved fornødne Arbeider anvende Anstaltens Lemmer. Enhver efter Evner og Kræfter. Hvor der i saa Henseende ikke kan gives i det Enkelte gaende Forskrifter, der maa i Almindelighed den størst muelige Orden, Reenlighed, Sparsommelighed og den hensigtsmæssigste Fordeling af Arbeidet anvendes af Oeconomen og paasees af Inspecteuren.

III. Om Lemmernes Bespiisning, Klædning og Sygepleie.

1. Bespiisningen.

§ 17.

Kosten er ens for alle Lemmer. I Almindelighed bestemmes, at Næringsmidlerne gives dem i tilstrækkelig Mængde, at de ere sunde og nærende, samt reenligt og vel tillavede. Specielle Bestemmelser gives af Fattigcollegiet, som ogsaa i særegne Tilfælde kan fastsætte en Afvigelse fra det vedtagne Spisereglement for enkelte Personers Vedkommende. Kaffe og Thee kan tilstaaes alle Lemmerne på Søn- og Helligdage, men gives eller kun paa Lægens Anordning. Nydelse af stærke Drikke er forbudt, ligeledes Tobaksrygning, som Fattigcollegiet dog kan tilstede enkelte Lemmer i Fritiden.

2. Klædningen.

§ 18.

Lemmerne beholder i Regelen deres medbragte Klædningsstykker, og Oeconomen sørger for, at de itide istandsættes og forbedres, samt i fornødent Fald erstattes af andre. Det samme gjælder om de af Lemmerne medbragte Redskaber.

3. Sygepleie.

§ 19.

Sygdomstilfælde blandt Lemmerne anmelder Oeconomen strax for den Anstalten nærmest boende Fattigforstander, som sørger for Lægehjælp. Oeconomen er ansvarlig for, at Lægens Forskrifter følges og at den foreskrevne Diæt iagttages, hvortil ingen særlig Fuldmagt behøves. De Syge anbringes i Sygestuerne, og deres Opvartning og Pleie besørges efter Oeconomens Anviisning og under hans Tilsyn af de andre Lemmer i Anstalten.

IV. Husordenen.

1. Indtrædelsen.

a) Betingelser.

§ 20.

Enhver, der melder sig hos Oeconomen med et Optagelsesbeviis fra Fattigcollegiet eller dets Formand, i hvilket Navn og Alder maa være angivet, optages i Anstalten. Med Hensyn til Syge Personers Optagelse anvendes Forskriften i § 9. Nr. 4.

b) Undersøgelse.

§ 21.

Forinden det optagne Fattiglem tilstedes Samqvem med de øvrige Lemmer, underkastes det et nøiagtigt Eftersyn på Legeme og Effecter, og i fornødent Fald en tilstrækkelig Renselse. Denne Undersøgelse foretages af Oeconomen for Mandfolkene og af hans Hustru for Fruentimmernes Vedkommende.

c) Kundgjørelse af Huusordenen.

§ 22.

Ethvert nyt Lem gjøres strax bekjendt med Huusordenen, og formaner til trolig at efterkomme sine Pligter i Anstalten.

2. Det daglige Liv.

a) Kjønnenes Adskillelse.

§ 23.

Lemmerne adskilles efter Kjønnen i særegne Arbeids-, Sove- og Sygestuer. Adskillelsen efter Kjønnen gjælder dog ikke mindre Børn, og i enkelte Tilfælde kan Fattigcollegiet ogsaa for Ægtefolks Vedkommende tilstede en Undtagelse fra denne Regel.

b) Tiden til at staae op.

§ 24.

Alle Lemmer som ikke ere forhindrede af Sygdom, Svagelighed eller Alderdom, staae op om Morgenens kl. 5 1/2 fra 1 Maj til 31 August. Kl. 6 i Marts, April, September og October og Kl. 7 fra November til 1 Marts.

c) Reenlighed.

§ 25.

Saasart Lemmerne ere staaede op, vaske de sig ordentlig og fuldende deres Paaklædning. Oeconomen og hans Hustru paasee, at der anvendes den fornødne Omhu for Reenlighed, at Sengene strax redes og Sovestuerne snarest muelig tilstrækkeligen udluftes.

d) Frokost.

§ 26.

Herpaa begive Lemmerne sig ind i Arbeidsstuerne, hvor de modtage deres Frokost.

e) Arbejdstiden.

§ 27.

Arbejdstiden varer om Formiddagen i de otte Maaneder fra kl. 7 til Kl. 12, og i de fire maaneder fra Kl. 8 til Kl. 12. Om Eftermiddagen varer Arbejdstiden fra Kl. 1 1/2 til Kl. 7 med en halv Times Fritid fra Kl. 4.

f) Arbejdet.

§ 28.

Ethvert Lem har uvægerligt og uden Knur og Modsigelse at udføre det af Oeconomen efter dets Evner og Kræfter valgte og anviste Arbejde.

g) Forhold under Arbejdet.

§ 29.

Ethvert Lem bliver under Arbejdet saavidt mueligt paa den af Oeconomen anviste Plads og viser under Arbejdet Flid og anstændig Opførsel. Samtale er ikke forbuden, naar Velanstændighed ikke tilsidesættes og Arbejdet ikke derved forstyrres. Uanstændig, forstyrrende og støiende Tale skal Oeconomen strax standse, og Vedkommende bør øieblikkelig adlyde ham.

h) Middagsmaden.

§ 30.

Kl. 12 spises til Middag og Bordbønnen fremsiges før og efter Maaltidet af et af Børnene.

i) Fritiden.

§ 31.

Efter Maaltidet saavel til Middag som om Eftermiddagen have Lemmerne Fritid og kunne i denne bevæge sig indenfor Anstaltens Grænser og nyde den friske luft.

k) Aftensmaden.

§ 32.

Kl. 7 spises til Aften.

1) Sengetid.

§ 33.

Kl. 9 begiver Enhver sig i Seng. Ingen må forstyrre de Andres Nattero.

m) Husets Lukning.

§ 34.

Saasnart alle Lemmerne ere tilsengs, lukker Oeconomen Huset, seer nøie efter allevegne, og sørger for, at Ild og Lys tilbørligen slukkes og forvares.

3. Det religiøse Liv.

a) Daglig Opbyggelse.

§ 35.

Om Morgenen umiddelbart efter Frokosten læses af Oeconomen eller et Fattiglem en kort Bøn eller Betragtning af en Opbyggelsesbog efter Præstens Valg. Det samme sker før Sengetid. (Om Bordbøn see § 30). Ogsaa om Dagen skulle Fattiglemmerne opmuntres til i Fritiden at læse i den hellige Skrift og Psalmebogen, hvorfor der i Anstalten bør være et tilstrækkeligt Antal af Bibler og Psalmebøger, samt nogle af Præsten valgte Opbyggelsesskrifter.

b) Den offentlige Gudstjeneste paa Søn- og Helligdage.

§ 36.

De voxne Lemmer og større Børn skulle, forsaavidt de ikke ved Sygdom, Svagelighed eller deslige ere forhindrede, hver Søn- og Helligdag besøge den offentlige Gudstjeneste og derefter roligere, uden Ophold og Omvei begive sig hjem.

c) Huusandagt. Gudstjeneste i Anstalten.

§ 37.

For de Lemmer, som ikke ere istand til at besøge Kirken, forelæser Oeconomen eller et Fattiglem en Prædiken af en af Præsten valgt Bog. Præsten afholder een Gang aarlig Gudstjeneste i Anstalten, hvorom Oeconomen Dagen forud underrettes.

d) Altergang.

§ 38.

Alle Lemmer, som bekjende sig til den christelige Religion, bør opmuntres til i det Mindste eengang aarlig at gaae til Herrens Bord. For de Gamle og Svage holder Præsten eengang om Sommeren Altergang i Anstalten.

4. Lemmernes Samqvem med Slægt og Venner.

a) Frihed til at gaae ud paa
Søn- og helligdage.

§ 39.

Paa Søn- og Helligdage kan Oeconomen give Lemmerne Tilladelse til at gaae ud mellem Kl. 1 og 7 om Eftermiddagen, for at besøge Slægt og Venner. Ethvert Lem som begjære Tilladelse hertil, har nøie at angive, hvor det vil gaae hen. At besøge Værtshuse eller Offentlige Forlystelser er saavel som Betleri strengt forbudt. Iøvrigt er Tilladelsen til at gaae ud knyttet til følgende tvende Betingelser:

1) at Vedkommende i hele den foregaaende uge har opført sig godt, og

2) ikke misbrugt den sidst givne Tilladelse til at gaae ud. Dersom disse to Betingelser ikke ere tilstede, skal Tilladelsen af Oeconomen nægtes Vedkommende saalænge, indtil Fattigcollegiet eller Inspecteuren udtrykkelig bemyndiger ham til atter at give den.

b) Frihed til at gaae ud på
de søgne Dage.

§ 40.

Til andre Tider maae Lemmerne ikke forlade Anstalten undtagen:

1) når de af Oeconomen udleies til Arbeide eller Tjeneste,

2) naar de af ham udsendes i Anstaltens Æringer,

3) naar de have Noget at andrage for Fattigcollegiet.

I Sidste Tilfælde maa Oeconomen ikke nægte dem Tilladelse til at indfinde sig i Fattigcollegiets regelmæssige Møder, om hvis Afholdelse de paa Forlangende skulle underrettes. Udenfor Fattigcollegiets ordinaire Møder have Lemmerne kun Ret til at henvende sig med deres Besværinger til Præsten eller Inspecteuren, naar disse besøge Anstalten. Dersom Oeconomen har grundet Formodning om, at et Lem vil misbruge Tilladelsen til at fremføre ugrundede Klager eller ondsksfulde Beskyldninger, har han at betyde Vedkommende de ubehagelige Følger af et saadant Forhold, idet gjentagne ubegrundede Klager ville medføre Irette-sættelse og Straf.

I alle disse Tilfælde maa Lemmernes Ophold udenfor Anstalten ikke vare længere end Hensigtens Opnaaelse kræver. At give Lemmerne Tilladelse til at gaae ud i andre Tilfælde end de foran nævnte, overlades til Oeconomens ansvarlige Skjøn, men bør kun skee sjældent, altid på bestemt Tid og aldrig efter Kl 8 om aftenen, og skal han i saa Fald til Legitimation medgive Vedkommande en skriftlig Tilladelse.

c) Besøg i Anstalten.

§ 41.

Hvo, som vil besøge et Lem i Anstalten, har at melde sig hos Oeconomen, som efter Omstændighederne kan give Tilladelse dertil, men denne maa kun meddeles paa Søn- og Helligdage om Eftermiddagen og paa Søgndage i Fritiden. Den, som udenfor disse Tider vil besøge et Lem, maa forevise Oeconomen en skriftlig Tilladelse fra Præsten eller Inspecteuren.

5. Lemmernes Forhold i Anstalten.

a) Velanstændighed.

§ 42.

Lemmerne skulle stedse opføre sig anstændigt, sædeligt og beskedent, og indbyrdes være venlige og velvillige imod hverandre.

b) Reenlighed og Orden.

§ 43.

De skulle med Hensyn til Deres Legeme, Klæder, Redskaber og øvrige Sager stedse beflitte sig paa den størst muelige Reenlighed og Orden. Efterladenhed, forsætlig Uorden og Forseelse, navnlig Ødelæggelse af Arbeidstof, Arbeide, Redskaber, Klæder, Senge eller andet Inventarium paatales alvorligt og straffes i Gjentagelsestilfælde.

c) Lydighed mod Oeconomen.

§ 44.

Alle Lemmer have uvægerligen og ubetinget at adlyde Oeconomen. Formene de sig forurettede ved hans Anordninger, kunne de henvende sig til Inspecteuren, Præsten eller Fattig Collegiet med deres Klager, men de skulle da strax med Beskeden tilkjendegive Oeconomen deres Hensigt og ligefuldt uvægerlig adlyde hans Befalinger, indtil Sagen er blevet undersøgt og afgjort. Enhver, som gjør sig skyldig i Trods eller Opsætsighed, straffes alvorligt.

6. Børnene i Anstalten

a) Skole- og Kirkebesøg.

§ 45.

Alle Børn af skolepligtig Alder maae uden Forsømmelse regelmæssig besøge Skolen, og, saavidt muelig, ogsaa Kirken paa hver Søn- og Helligdag. Efter endt Skole- og Kirketid begive de sig strax roligt og uden Ophold og Omvei hjem. Oeconomen sørger for, at de udenfor Skoletiden lære deres Lectier og udføre de dem i Skolen foresatte Arbeider, hvorved han har Tilsyn med dem og yder dem den Hjælp, som de maatte behøve.

b) Arbeide.

§ 46.

I den øvrige Tid skulle Børnene ligesom de Voxne efter deres Evner og Kræfter holdes til Arbeide og stadig Beskæftigelse, hvorved Oeconomen især skal paasee, at der vækkes Arbeidslyst hos dem, at de vænnes til Stadighed og Flid, og at de lære saadanne Arbeider, som i Fremtiden kunne komme dem til Nytte.

c) Opdragelsen.

§ 47.

Med de naturlige Forældres Rettigheder have Oeconomen og hans Hustru ogsaa Opdragelsens Pligt mod Børnene, som de derfor med al muelig Flid og Iver skulle vænne til Gudsfrygt, Lydighed, Høflighed, Flid, Arbeidsomhed og Sædelighed. I fornødent Fald have de Ret til paa fornuftig Maade at tugte Børnene, i hvis Opdragelse og Behandling Forældrene, hvis de ere Lemmer i Anstalten, ikke maa blande sig.

7. Lemmernes Forseelser.

a) Fattigcollegiets Straffemyndighed.

§ 48.

Mindre Forseelser af Lemmerne kan Fattigcollegiet, naar Advarsel ikke hjælper, straffe med at nægte Vedkommende en Dags Kost, eller ved at idømme Afsondring indtil tre Dage paa formindsket Kost.

b) Afstraffelse ved Øvrigheden.

§ 49.

Naar disse Straffe have viist sig utilstrækkelige, eller noget begaaes, som efter de bestaaende Love medfører Straf af Øvrigheden, overgives de Skyldige denne til Afstraffelse.

V. Om Regnskabsvæsenet.

§ 50.

Anstaltens Regnskabsvæsen paaligger under Fattigcollegiets Control og Anviisning deels Oeconomen, deels Fattig væsenets lønnede Regnskabsfører.

1. Oeconomen.

§ 51.

Oeconomen har Bogføringen og fører Regnskabet over Alt, hvad der angaar Anstaltens indre Anliggender. Som Følge deraf fører han foruden en Dagbog:

- 1) en nøjagtig Fortegnelse over Alt, hvad der anskaffes for Anstalten og overgives til ham, saavel som over Alt, hvad der daglig forbruges i Anstalten og udgaaer fra samme.
- 1) en nøjagtig Fortegnelse over de Gjenstande, som de enkelte Lemmer medbringe til Anstalten.
- 3) Bog over Lemmernes daglige Arbejder med Angivelse af disses Værdi, saavidt som den kan bestemmes.
- 4) Bog over de Penge, som indkommer for solgte Fabrikata, for Lemmernes Arbejde, eller paa anden Maade. Disse Penge afleverer han ved Slutningen af hver Maaned til Regnskabsføreren, som qvitterer for Modtagelsen.

2. Regnskabsføreren.

§ 52.

Over alle Udgifter og Indtægter Anstalten betræffende fører Regnskabsføreren et særskilt Regnskab, som udgjør en Deel af Fattigvæsenets Hovedregnskab og ligesom dette afsluttes med hvert Aars 31 December, gennemgaaes og underskrives af Fattigcollegiet, revideres af den Kongelige Sundevedske Oppebørselsstue og fremlægges ved den aarlige Visitats for det Kongelige Kirkevisitatorium for Sønderborg Provsti.

Adsbøl og Graasteen Fattigcollegium, d. 3 Novb. 1857.

N.E. Engell. W.Reinholdt. P.F.Lorentzen. J. Andresen.

Rasmus Poulsen. P. Petersen. M.A.Jürgensen.

I 1854 bestemmer man sig til at bygge et fattighus og arbejdsanstalt i Gråsten. Tegninger bliver udarbejdet af murer Hinrichsen, og der bliver købt grund.

På Landsarkivet i Åbenrå kan vi se skødet for denne handel. Det er en arveforpagtningskontrakt, udarbejdet af husfoged Chr. Wegge i Gråsten.

Det pågældende grundstykke benævnes i kontrakten som Herlufsløkke, og det - " begrænses mod vest af fredskoven, Dyrehaven, der også er grænsen mod nord, mod syd af Troldsløkke, og mod øst af Herlufsløkke nr. 2. " Købesummen er 2.000 rdl., og der skal betales 23 rdl. i årlig afgift.

Arealets størrelse er desværre ikke anført, men uden vi idag kender de helt nøjagtige grænser, må det formodes at have været ca. 4 ha. Der har således været plads til en stor køkkenhave og lidt landbrug, hvor fattiglemmerne har kunne beskæftiges, og der kunnet dyrke grøntsager til fattighusets eget forbrug.

Hvornår fattighuset har stået færdigt ligger ikke helt fast. Foruden selve fattighuset med beboelse for økonomen og fattiglemmer , blev der også opført en avlsbygning med staldrum og lidt ladeplads.

Begge bygninger eksisterer stadig, og benyttes nu til privat beboelse, men i stærkt ændrede skikkelser.

Om hverdagen i " æ armhus " kan vi læse i de gamle arbejdsdagbøger, som det var økonomens pligt at føre. Det fremgår udførligt dag for dag, hvad de enkelte fattiglemmer var beskæftiget med.

Vi kan i disse protokoller se, hvor mange der boede på fattiggården, og se hvor længe deres ophold varede der. For nogle drejer det sig om adskillige år.

Tallet på fattiglemmer svinger mellem 14 og 18, og af disse er et stort antal børn. Enten er de kommet på fattighuset i følge med en enlig mor eller far, eller det kan være forældrelose

børn, der bliver anvist ophold på fattiggården. Disse forældre-løse børn bliver så på fattiggården, til de bliver konfirmerede. Efter konfirmationen kommer de i plads på landet eller i lære hos en håndværker. Disse børn udgør det ene år med det andet ca. halvdelen af fattiggårdens beboere.

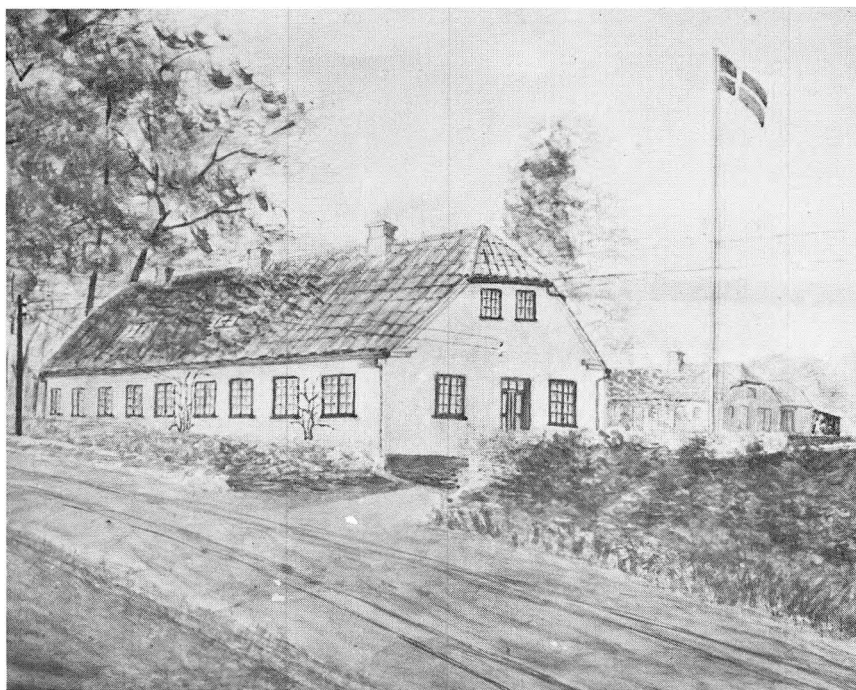
Af protokollerne fremgår det, at børnene hver dag går i skole, og tillige at de onsdag og lørdag, der kun er halve skoledage bliver sat til arbejde i hus og have om eftermiddagen.

Megen tid til at være børn har der næppe været dem beskåret. Hver søndag noteres det, at de har været i kirke.

Protokollerne fortæller også, at de voksne fattiglemmer, det være sig kvinder og mænd har været " udlejet " til hjælp ved husligt arbejde eller til markarbejde i høsttide. De penge fattiglemmerne indtjente, måtte de ikke beholde. Beløbet tilfaldt fattigkassen.

Også børnene kunne udlejes til at arbejde på gårde i nærheden. Det medførte, at børnene ofte forsømte deres skolegang, for landmanden, der havde lejet et sådant barn, fandt, det var vigtigere, at barnet passede sit arbejde på gården, end at det fik passet sin skolegang. Og at dette forhold ikke var ualmindeligt, kan vi forstå af den bestemmelse i regulativet, der forbyder, at børn lejes ud det år de går til konfirmationsforberedelse. For konfirmationsforberedelsen måtte absolut ikke forsømmes.

At være økonom og have ansvaret for fattiglemmerne har næppe altid været nogen let opgave. Vi har desværre ingen særlige oplysninger om de personer, der har haft pladsen, så vi er ikke i stand til at danne os et billede af, hvordan de har været i deres forhold til de fattige, der var dem betroet. Om de har haft blik for, at det var mennesker, der mere eller mindre uden egen skyld var kommet i nød, eller om de med strenghed har styret fattiglemmerne.

Fotografi af en farvelagt tegning af fattiggården i Gråsten. Tegnet i 1927. I baggrunden ses fattiggårdens avlsbygning. Billedet er i privat eje.

Fattigfolk var for loo år siden tålt, men heller ikke mere, og fattigkollegiet ruttede ikke med pengene. Fattiggården skulle helst økonomisk hvile i sig selv.

Man vogtede nidkært over at fattige fra andre sogne ikke kom inden for sognets grænser, så man blev nødt til at yde dem understøttelse.

Et sørgmuntert eksempel herpå findes i fattigarkivalierne, og det blev til en større sag med avisomtale og tillige med et par retssager.

I Sønderjysk Månedsskrift 1960 omtales sagen. Her citerer vi fra "Sundeved Tidende" fra den 18 marts 1887.

" Et ejendommeligt giftermål "

" Den 8 d.m. foretog økonomaen i fattighuset sin sædvanlige aftenrunde, og fandt husets beboere i deres resp. senge. I løbet af natten hentede i al stilhed et par beboere fra Rinkenæs, som må have kendt lokaliteterne i fattighuset nøje, et derværende fattiglem bort, formodentlig igennem et vindue, til hans forlovede, en enke, der nylig havde forladt fattighuset i Rinkenæs, og fra dette fattigvæsen var blevet skildret på den aller ufordeleagtigste måde, men nu lå i barselsseng i Hovgård. Her blev de tvende fattiglemmer borgerlig viiede om natten kl. 12.

At kommuneforstanderen samt de som vidner fungerende medlemmer af fattigforvaltningen i Rinkenæs villig påtog sig en nattevandring for en sådan brudedefærd er let at forstå. Brudgommen har 7 børn og er bleven forsørgelsesberettiget i Gråsten. Brudden hørte til i Rinkenæs og var få dage forinden nedkommet med det 6. barn. Den 9 om morgenen var brudgommen atter i fattighuset og foreviste vielsesattest, samt forlangte sin udeladelse af huset med sine 7 børn, og samme dag androg han i Rinkenæs om fattigunderstøttelse for sin af 15 personer bestående familie. "

Baggrunden for dette bryllup var, at Gråsten fattigkollegie havde hørt rygter om, at de to fattiglemmer havde til hensigt at gifte sig. Skete det ville Gråsten, der havde erkendt, at manden var forsørgelsesberettiget, få en meget større udgift, når mandens familie med et blev dobbelt så stor. Fattigkollegiet havde derfor med magt ladet den giftelystne mand anbringe på fattiggården i Gråsten og forbudt ham udgangstilladelse.

Rinkenæs fattigkollegie havde derimod set en chance for at slippe af med understøttelse til konen, når hun blev gift. Det ene

fattigkollegiet var altså ligeså røget, som det andet var speget, og de havde ikke noget at lade hinanden høre.

Men i Rinkenæs var man blevet fornærmet over artiklen i Sundevad Tidende. Den var skrevet af agent Valdemar Bruun, og Rinkenæs fattigkollegie anlagde sag mod Bruun for ærekrænkende udtalelser.

Det havde de gode folk i Rinkenæs imidlertid ikke noget ud af. Amtsretten, der bag en højtidelig maske sikkert må have moret sig, afviste sagen.

Men der skulle komme endnu en retssag, og den vandt Rinkenæs. Fattigkollegiet i Rinkenæs havde nemlig krævet, at Gråsten skulle betale de udlæg, man i Rinkenæs havde haft til underhold af den store familie.

" Schleswig-Holsteinisches Deputation für Heimatwesen " dømte i denne sag Adsbøl-Gråsten fattigforvaltning til at betale samtlige udgifter, Rinkenæs havde haft, ialt 34 mark og 25 pf.

" Æ armhus " ophørte som fattiggård omkring 1920, men navnet hænger ved huset den dag i dag. Efter 1920 virkede huset som alderdomshjem, og havde den funktion til det nye alderdomshjem "Christiansro" i 1938 blev indviet, og "æ armhus" blev solgt til privat beboelse.

I de snart 125 år, der er gået siden fattiggården blev bygget, og den var dengang et vældigt fremskridt, er udviklingen gået frem med stormskridt. Ikke mindst Steinkes socialreform i 1934 var en voldsom landvinding. Udviklingen må hilses med tilfredshed. Den tidligere tids rent materielle nød, hvor sult og kulde var almindelig kendt, er heldigvis idag forsvundet.

Poul Andersen

Kilder. Sønderjydsk Månedsskrift. 1960
Sønderjydske Årbøger 1936.
L.A. Gråstenske godser. Fattigvæsen 283.

Der er 150 år imellem hertugen i 1785 byggede "Hospitalet" (s.29), og det smukke alderdomshjem "Christiansro" opførtes. De to billeder viser med al tydelighed udviklingen i omsorgen for syge og gamle. (Lokalhistorisk arkiv).

KVÆRS FORSAMLINGSHUS

Tidligere var der næsten i hvert sogn et mejeri og et forsamlingshus. Mange steder er begge disse bygninger ændret til andre formål. Noget tyder dog på, at forsamlingshusene nu skal opleve en renæssance, og atter blive midtpunkt og samlingssted for beboerne i de små samfund.

Den 9. februar 1980 kunne Kværs forsamlingshus fejre sit 50-års jubilæum.

Og det vil da være naturligt ved dette jubilæum ikke alene at se tilbage på Kværs forsamlingshus, men på forsamlingshusene i Nordslesvig. Se på den rolle de har spillet, og hvad der var baggrunden for, at de blev bygget.

Før år 1900 var der i Nordslesvig 8 forsamlingshuse. De lå i det nordligste område, Her havde mange unge, fortrinsvis bønder sønner, besøgt Askov eller andre kongerigske højskoler, og det de havde oplevet der, ville de gerne dele med andre. Man samledes så til møder i grundtvigsk ånd i storstuerne på gårdene, men da tilslutningen til disse sammenkomster voksede stærkt, blev man enige om at bygge et hus, der kunne rumme alle. Byggeriet blev udført i fællesskab, og ofte ved frivillig, ulønnet arbejdskraft.

Forsamlingshusene skulle blive et led i den nationale kamp, for da Køllerpolitikken satte ind, blev der fra tysk side lagt hindringer for afholdelse af møder på kroerne. Der blev fra myndighedernes side lagt pres på kroejerne, der ved at åbne for danske møder kunne risikere at blive ramt på deres næring. For eks. kunne kroejerne få ordre til tidligere lukning og forbud mod offentlig dans og lignende.

I 1903 skulle der afholdes rigsdagsvalg, og tobaksfabrikant M. Andresen, Åbenrå, der var opstillet som kandidat, rettede en forespørgsel til landråd v. Uslar, om der var fare for, at der fra politiets side ville blive påført kroejerne nærings-
tab, hvis de åbnede deres lokaler for danske valg møder?

M. Andresen fik følgende svar fra landråden.

Brøndlund slot 15 maj 1903.

På Deres skrivelse af 14 ds. svarer jeg høfligst, at jeg må overlade til kromændene selv, om de vil overlade Dem deres lokaler til afbenyttelse.

Ingen af de mig undergivne politimyndigheder har skadet gæstgiverne. Politihåndhævelsen fra d'hr. amtsforstanderes side overfor kromændene har hidtil ikke givet anledning til begrundet klage.

(sign) v.Uslar.

Der var efter dette brev tilsyneladende ingen fare på færde. Men landråden drev ikke ærligt spil, hvilket blev afsløret af et brev, ligeledes dateret 15 maj, som han havde sendt til amtsforstanderne.

Strengt fortroligt.

Åbenrå d. 15 maj 1903

Som bilag oversender jeg Dem til underretning en forespørgsel fra Andresen samt mit svar. Jeg håber, at værterne vedblivende ikke giver lokaler til Andresens møder. Jeg beder Dem høfligst om at gå forsigtig og behændig til værks. Skulle en eller anden vært stille sine lokaler til rådighed, beder jeg Dem om at notere ham.

(sign) v.Uslar.

Til d'hr. amtsforstandere.

Egenhændigt.

Da dette brev, skønt det var strengt fortroligt, blev offentliggjort, skabte det uro blandt kroejerne. For det ville næppe indskrænke sig til en notering, som landråden så smukt skrev, og myndighederne opnåede, det de ønskede at spærre kroerne for danske møder.

Tryk har altid avlet modtryk, og i årene 1903-06 blev der opført 19 forsamlingshuse i Nordslesvig, og i de følgende seks år blev yderligere 18 bygget.

Når tegningerne til et forsamlingshus blev indsendt til myndighederne til godkendelse, hændte det tit, at der forlangtes ændringer, der kun kunne opfattes som chikane. Ofte kunne det knibe, at få bygningen godkendt, når den stod færdig, eller brugen af det nye hus blev forbudt, fordi gendarmen mente det var brøstfældigt, hvis han opdagede en ubetydelig revne i gibsloftet.

Hvor meget myndighederne gik op i "at drille" kan vi blandt andre eksempler se, da man ville bygge forsamlingshus i Tørsbøl.

Tørsbøl forsamlingshus (Lokalhistorisk arkiv).

Først blev det påstået, at grunden var lille, og da huset stod færdigt i 1906, fik både byggeudvalgets medlemmer og bygmesteren hver en bøde på 25 mark, fordi et trappetrin var 1 cm for smalt, og murpillerne var røde i stedet for hvide, samt at et hjørne af forsamlingshuset var 40 cm nærmere på nabohuset end angivet på tegningen.

Når man i Kværs sogn bygger forsamlingshus i Tørsbøl, er det med velberåd hu. Til Tørsbøl var der nemlig togforbindelse med både statsbane og "kleinbahn". Den centrale beliggenhed var af betydning, når folk kom langvejs fra. Og det gjorde de. Tørsbøl forsamlingshus havde andelshavere, der var bosat i Flensborg og Rinkenæs.

I tiden op til genforeningen blev Tørsbøl forsamlingshus flittigt benyttet, ligesom landsdelens 47 andre forsamlingshuse, til møder dilettant og gymnastik.

Nogle år efter genforeningen ebbede forsamlingshuslivet i Tørsbøl ud. Bygningen blev solgt og anvendtes lidt som en slags kro, hvor den gav husly for mindre sammenkomster, for senere helt at blive brugt til privat beboelse.

Da der i slutningen af tyverne igen opstod nationale brydninger, følte man, at der atter var brug for sammenhold, og i årene omkring 1930 blev der i grænseområdet opført en række nye forsamlingshuse, og blandt disse et i Kværs.

Kværs forsamlingshus.

Det var gdr. Hans P. Jensen, Ladegård, der i sommeren 1929 tog initiativet til at få bygget. Han sammenkaldte en række interesserede mænd, og d. 29 juni mødtes atten mænd fra sognet for at drøfte oprettelsen af et andelsselskab med det formål at få bygget et forsamlingshus.

Der blev på mødet udarbejdet vedtægter, hvor det i § 1 hedder:

" Under navnet Kværs sogns forsamlingshus er der dannet et andelsselskab med det formål at få rejst et forsamlingshus i Kværs, og drive dette for dermed at fremme kristelig og folkelig oplysning, idræt og ædruelighed. - - "

Videre hedder det i § 1.

" Forsamlingshuset kan udlejes til private personer, selskaber og foreninger, som selv må sørge for politimens forlængelse, dog må dette aldrig ske lørdag aften og ikke længere end til kl. 2. "

Ved det samme møde valgte man en foreløbig bestyrelse, der skulle arbejde videre med planerne. Og man gik i gang med at skaffe andelshavere, og da tanken om et forsamlingshus faldt i god jord i sognet, kunne man allerede i den første måned tegne 65 andelshavere.

Den 2. august indkaldtes til generalforsamling, og her valgte man den foreløbige bestyrelse til at fortsætte, og gdr. H.P. Jensen, Ladegård valgtes til formand.

På generalforsamlingen kunne Hans P. Jensen oplyse, at der var blevet indbetalt 3.250 kr af andelshaverne, og der fra de tre nationale foreninger var givet tilsagn om et tilskud på 10.000 kr.

Arkitekt Jep Fink havde udarbejdet tegninger og et overslag, efter hvilket forsamlingshuset skulle kunne opføres for 13.155 kr. Hertil kom så køb af byggegrund og inventar. Byggegrund havde man fundet. Det var et stykke af gdr. Nis P. Sahls mark. Den lå ud til Kværs bygade, og man kunne erhverve 0,3 ha. for en pris af 1,- kr pr. m².

Der blev indhentet tilbud fra forskellige bygmestre, og man

valgte det billigste, der lød på 14.250 kr. Det var Peter Hansen Holm i Kværs, der fik arbejdet overdraget, og han gik straks igang.

Arbejdet gik rask fra hånden, så huset var under tag, inden det blev vinter, og indvielsesdagen blev fastsat til d. 9 februar 1930.

Forinden havde bestyrelsen lavet kontrakt med vandrelærerinde Anna Jørgensen om at bestyre forsamlingshuset. Hun flyttede ind i den lejlighed, der var indrettet i forsamlingshuset, og man var klar til at åbne.

Indvielsen blev et møde med deltagelse fra alle egne af landsdelen. I strålende vintervejr ankom gæsterne til den flagsmykkede by. Indvendigt var der pyntet med blomster, og i den lille sal havde man hængt billeder af førerne fra kampårene, Gustav Johannsen, Jens Jessen og H.P. Hanssen.

Da festen skulle begynde kl. 15 var huset fyldt til sidste plads. Formanden, Hans P. Jensen bød velkommen og rettede en tak til de nationale foreninger, og de mange andre, der havde bidraget til husets opførelse. Han ønskede, at det måtte blive et samlingssted for en vægen dansk ungdom.

Efter et leve for Danmark blev ordet givet til H.P. Hanssen. H.P. Hanssen udtalte, at det for ham var en stor glæde at være med til denne indvielse, der fandt sted som en festlig optakt til 10-årsdagen for afstemningen. Han nævnte, at han efterhånden havde været med til at indvie et halvt hundrede forsamlingshuse, og de dage hørte med til hans bedste minder. Han fortsatte med at sige, at efter kamptider fulgte byggetider og belyste det med eksempler fra Danmarks historie.

Hvis de tidligere landråder idag kom til landsdelen, ville de forbavses over den udvikling, der er sket på 10 år. De ville se vore mange nye folkeskoler, højskoler og efterskoler. De ville se ca. 600 nye husmandsbrug, gode veje, nye mejerier og slagterier, og så ville de se omkring 30 nye forsamlingshuse.

H.P. Hanssen sluttede sin tale med ønsket om, at dette hus måtte danne rammen om et arbejde til gavn og hæder for folk og fædreland.

Efter en sang talte amtslæge Lausten Thomsen som repræsentant for Sønderjysk Skoleforening, og han omtalte foreningens virke og hvorledes den ved økonomisk bistand havde hjulpet 5.600 unge danske til skoleophold i Danmark.

Efter endnu en sang fik den store forsamling plads ved de smukt pyntede kaffeborde. Her var ordet frit, og der var stor talelyst.

Pastor Skårup fortalte træk fra sit møde med Kværs sogn og dets beboere, da han efter genforeningen tiltrådte embedet. Endvidere talte Chr. Hansen, Kværs Mark, direktør Pingel, Svendborg, forstander Terkelsen, Dannebod Højskole, stationsforstander Kragh, Tørsbøl, og mange flere havde ordet og udtalte gode ønsker for forsamlingshusets fremtid, så først kl. 20 kunne pastor Skårup afslutte den vellykkede fest.

Kværs forsamlingshus. 1930. (Lokalhistorisk arkiv).

Efter den festlige indvielse af forsamlingshuset, begyndte så hverdagen. Af protokollen kan vi se, at huset bliver flittigt brugt.

Sognets største forening, Ungdoms- og foredragsforeningen, lægger beslag på mange aftener, og der er fuldt hus, når der kaldes til møde.

Foruden foredrag var der mange andre aktiviteter, af hvilke her skal nævnes gymnastik, folkedans og kurser i sløjd og håndgerning. I 1933 indrettede man et sløjdlokale i udbygningen.

Et fast programpunkt var i de år, at foreningen deltog i grundlovsrådet på Rønshoved højskole. Turen dertil foregik på cykel i samlet trop.

Som gengæld for besøget i Rønshoved blev højskolens elever så inviteret til møde i Kværs forsamlingshus til afstemningsfesten d. 10. februar.

Eleverne kom allerede om eftermiddagen og blev fordelt hos sognets beboere, og efter aftensmad hos deres værter, drog man sammen til møde i forsamlingshuset.

Det var en invasion så stor, at alle rammer var ved at sprænges, men som bekendt er der husrum, hvor der er hjerterum. Det var en værdifuld vekselvirkning mellem sogn og højskole, der skabtes ved disse møder.

Der var i tredive år et rigt foreningsliv. Det var ikke kun i Kværs, men ud over hele landsdelen samledes unge og ældre til møder i forsamlingshusene, til store sports- og gymnastikstævner og til folkelige sommermøder.

" Det Unge Grænseværn " havde en stor andel i denne aktivitet. Og det må ses som et svar på det stærke nationale røre, der fandt sted syd for grænsen, og som også satte sine spor på denne side af Skelbækken.

Når vi blader i protokollen ser vi, at det økonomisk går godt. År efter år nedskrives gælden.

Pigegymnaster fra Kværns. Ledet af Anna Jørgensen, ca. 1932.

I 1937 bygges der et baderum. Udgifterne hertil andrager 140,- kr. Protokollen forklarer, at når det kan gøres for dette beskedne beløb, skyldes det, at gymnasterne vederlagsfrit har udført jordarbejdet.

Bestyrelsen er man godt tilfreds med. Den genvælges år efter år. Ved generalforsamlingen i marts 1939 - det var et tidspunkt, hvor de politiske bølger gik højt - blev det drøftet, om forsamlingshuset skulle udlejes til valgsteder. Man vedtog: "Da Nazisterne flere gange har forstyrret møderne i forsamlingshuset, at nægte dem huset til afbenyttelse af deres møder. "

I februar 1940 fik Kværns indkvartering af et kompagni soldater fra Odense under kommando af kaptajn Louis Nielsen. Soldaterne var indkvarterede to og to på en del af sognets gårde og tillige på Kværns kro. Forsamlingshusets bestyrelse fandt det naturligt, at husets lille sal blev indrettet til et "soldaterhjem" for det indkaldte mandskab. "Soldaterhjemmet" nåede

dog knapt at komme i brug, for med besættelsen af Danmark var det slut med danske soldater i Kværs.

Bestyrelsen havde i nogen tid arbejdet med planer om en udvidelse af huset, og man var så vidt, at arbejdet kunne gå igang, men med besættelsen af Danmark blev planerne henlagte. Man vil-
le afvente mere rolige tider.

Også i krigsårene blev forsamlingshuset stærkt benyttet. Man trængte til at komme sammen, selv om det også i de koldeste vintermåneder kunne knibe at holde varmen. Og det var heller ikke for kaffens skyld man mødte op. Det var ikke kaffebønner, der gav den farve og smag.

I krigens sidste måneder kom der tyske flygtninge til Kværs. Foruden kroen og den tyske skole gav også forsamlingshuset husly for de hjemløse. For nogle af dem skulle Kværs blive deres sidste hjem, hvilket grave på kirkegården vidner om. Ved den første generalforsamling efter krigen ønskede formanden ikke at modtage genvalg. I 15 år havde han været den drivende kraft, og med rette blev han takket for den indsats han havde øvet. Han blev nu afløst af J. Termansen, der kom til at stå for styret i de næste 27 år.

Gdr. Hans P. Jensen
Ladegård. Kværs.
(Lokalhistorisk arkiv).

Efter dygtigt at have forestået den daglige ledelse af forsamlingshuset, tog Anna Jørgensen i 1946 sin afsked for at optage en lærergerning i Sydslesvig.

I de første år efter krigen havde forsamlingshuset ingen økonomiske bekymringer. Men at pengene var blevet mindre værd ses af, at prisen på kaffe med to stykker forhøjes til 1,20 kr.! De planer om udvidelse, man i 1940 havde lagt i skuffen, blev nu atter taget frem. Det stod hurtigt klart, at det langt ville overstige, hvad det i 1930 havde kostet at opføre forsamlingshuset.

Der blev ført mange forhandlinger om tilskud til byggeriet, og i 1954 gav Jepsen Christensen tilsagn om et beløb på 35.000 kr., hvis man selv skaffede 7.000 kr.

Det lykkedes blandt gamle og nye andelshavere at rejse pengene, og i 1954/55 blev den omfattende ombygning så udført.

Byggeriet kom til at koste 45.000 kr. Men så havde man også fået et tidsvarende forsamlingshus med centralvarme og gode toiletforhold. Væggen mellem store og lille sal var blevet brudt ned. Den var erstattet af en harmonikadør, så de to sale, når der var behov for det, kunne forenes til et lokale.

Den store ombygning var færdig, så genindvielsen kunne finde sted, da man fejrede husets 25-års jubilæum d. 29 januar 1955. Jubilæumsfesten blev en af de store aftener, hvor huset var fyldt til sidste plads. Formanden takkede alle de mange, der ved deres arbejde og pengegaver havde muliggjort ombygningen. I dagens anledning modtog forsamlingshuset gaver fra mange sider. Sprogforeningen og Kværs ungdomsforening gav i fællesskab loo nye sangbøger. Og fra Samaritterforening, Husmoderforening og Brandværnet blev der ligeledes overrakt gaver.

Højskolelærer Rosendahl var aftenens foredragsholder, og han fortalte levende om hverdag og fest i Sydslesvig. Af den lange

række af talere, der ved kaffebordet overbragte lykønskninger, kan nævnes chefen på Søgård, politimester Bjerre, Gråsten og forstander Haarder, Rønshoved. Men mange andre havde ordet inden mødet sluttede.

Gode ydre rammer er imidlertid ikke altid nok, og i de følgende år gik det lidt efter lidt tilbage med tilslutningen til møderne. Tiden havde ændret sig. Der var kommet TV, og mange havde fået bil, så enten blev man hjemme ved skærmen eller kørte til andre arrangementer.

Og når huset ikke blev brugt, mærkedes det på økonomien, og det kneb at få balance i regnskabet.

Så blev der udkastet en plan om et benytte den lille sal til børnehaven. Der var ikke voldsom begejstring for tanken, men et fast lejemål for børnehaven ville være en værdifuld økonomisk hjælp for driften af forsamlingshuset.

Børnehaven blev indrettet, men desværre opstod der gnidninger mellem børnehaven og lejerne i husets bestyrerlejlighed. Mødeaktiviteten blev stadig mindre. Den før så levende ungdomsforening afholdt i 1968 kun et møde.

40-årsdagen passeres uden fest, men jubilæet blev dog markeret, idet huset fik en ny flagstang.

1971 flytter børnehaven ud, og da man nu ikke længere har denne indtægt, vælger man at lejen af store og lille sal skal sættes i vejret, og i 1973 må man igen forhøje prisen og desuden lægge en krone på kaffen. Denne krone skal gå til forsamlingshusets drift. Og så kommer oliekrisen. Udgifterne til varme nærmer sig 8.000 kr. om året. Den økonomiske situation tilspidises og sætter bestyrelsen grå hår i hovedet.

I 1972 ønskede Termansen ikke at fortsætte som formand, i hans sted valgtes Jes Lassen. Han trådte tilbage i 1975 efter gennem 30 år at have været et aktivt medlem af bestyrelsen. Og en helt ny generation blev nu valgt.

Sognefoged J. Termansen. Kværns.
Gennem 27 år formand for forsamlingshuset.
(Lokalhistorisk arkiv).

Med ukuelig optimisme gik den nye bestyrelse til sagen. Et par år arrangerede man sognefester i forsamlingshuset, og der fremkom pæne overskud. Med disse penge samt et rente- og afdragsfrit lån fra Gråsten kommune, gik man igang med en gennemgribende modernisering for dermed at gøre forsamlingshuset mere attraktivt som mødested for sognets beboere.

Som yderligere hjælp for økonomien var man så heldig, at Gråsten bibliotek gerne ville indrette et lokalt bibliotek for Kværns i forsamlingshuset, og på denne måde blev man sikret en fast årlig indtægt.

Moderniseringen af huset havde man håbet at få færdig til 50-årsdagen. Det lykkedes nu ikke helt, skønt bestyrelsens medlemmer selv gjorde en stor indsats. Men meget nåede man. Væggene var blevet beklædt med paneler, og der blev frisket op med maling og tapeter, så alt fremtræder indbydende og hyggeligt.

Den 9 februar fejrede man så 50 års jubilæet. Og det blev fejret med maner. I stedet for det traditionelle kaffebord, var der inviteret til middag med tre retter og vin.

I sin velkomst omtalte formanden den udvikling, der havde fundet sted i de 50 år forsamlingshuset havde bestået. I 1930 var der endnu landbrugskrise og arbejdsløshed, så kom krigen og besættelsen. Efter 1945 fulgte så en høj teknologisk udvikling, der førte til vor tids velstandssamfund.

To af de mænd, der havde gjort hele forsamlingshusets historie med, Hans Sahl, Kværsløkke og Jes Lassen, Søndertoft, fortalte morsomt om den aktivitet, der gennem årene havde udfoldet sig i Kvær, og de tegnede dermed et billede af livet i sognet gennem 50 år.

Bodil Sahl takkede på husmoderforeningens vegne for de mange år foreningen havde haft husly i forsamlingshuset.

Fra Gråsten byråd overrakte kulturudvalgets formand, Hans Bille et maleri. Direktør Martensen, Handelsbanken kom med en check på 1.500 kr. og gamle bestyrelsesmedlemmer gav i fællesskab nogle sølvlysestager.

Kværst-Tørsbøl ungdoms- og idrætsforening, og G og A Bøttger kom også med gaver til forsamlingshuset.

Holger Sahl havde ladet fremstille forstørrelser af billeder fra Kvær. De viser tydeligt den forandring, der sker i et sogn på 50 år.

Mål med historiens alen er 50 år kun et øjeblik. Og beretningen om Kværst forsamlingshus er nutidshistorie i et sogn, der første gang omtales i skriftlige kilder 1360.

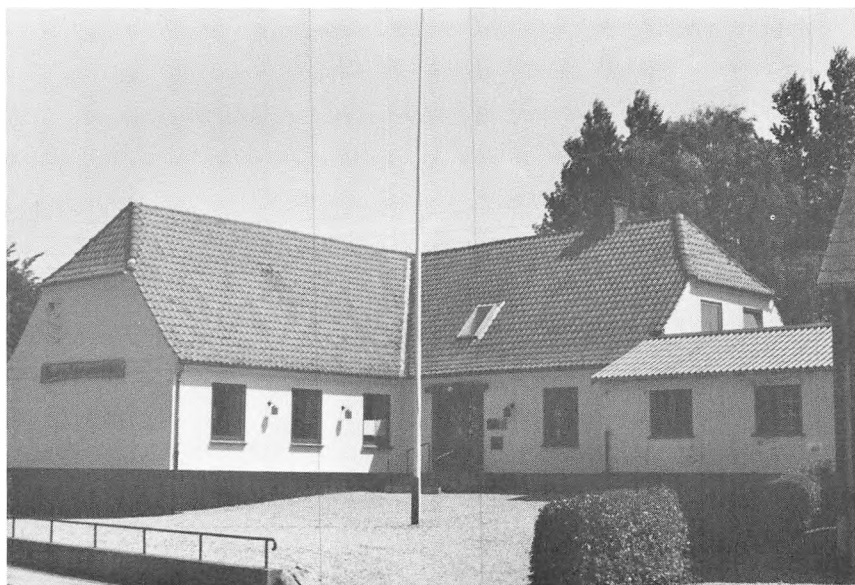
Når vi tager en så "moderne" ting med i årsskriftet, er det fordi, at det bliver historie, og fordi forsamlingshusene har spillet og sikkert vil komme til at spille en rolle i det folkelige og kulturelle arbejde.

Vi har også fundet det værd at mindes det, der for 50 år siden skabtes i Kværns. Det var kun muligt, fordi man i fællesskab tog opgaven op, og fordi en række af sognets beboere udførte et uselvisk arbejde til bedste for helheden.

P.A.

Kilder: Sønderjydske Årbøger 1912.

Forhandlingsprotokol. Kværns forsamlingshus, 1929-80.

Kværns forsamlingshus 1980.

ÅRETS GANG 1979

Januar

1. Det nye år begyndte med forrygende snestorm og sammenbrud af trafikken i flere dage.
4. Thyras hus skal bevares. Byrådet har planer om at lægge Skolegade bag om huset.
11. En ny forening bliver stiftet. "Gråsten og omegns jagtforening". Carsten Batzlaff vælges til formand og Christian Christensen til kasserer.
18. Gråsten frivillige Brandværn kan andet end slukke ild. Brandværnet redder flydedok på Skibsværft "Toft" fra at synke, idet man i løbet af 6 timer pumper vand ud af flydedokken.
25. Kværs bibliotek flytter fra skolen til Kværs forsamlingshus.

Februar

1. Der afholdes borgermøde i Rinkenæs. Mere end 200 er mødt op, og mange emner er til debat.
7. Det nye bibliotek i Ahlmansparken tages i brug.
8. Spejderne indsamler i week-enden 17 tons gamle aviser.
15. Det gamle bibliotek på Kongevej udbydes til salg. Det bliver købt af bogtrykker Tage Jessen, der indretter det til Gråsten bogtrykkeri.
18. Den socialdemokratiske byrådsgruppe sprænges. Lærer Børge Kristensen, Alnor, melder sig ud af partiet.
22. Åbent hus i det nye bibliotek i Ahlmansparken. Der var stor tilstrømning til arrangementet, der også bød på en udstilling af maleren Kragh-Hansens billeder.

23. Et forslag om at ændre torvet i Gråsten til et grønt område får ikke nogen blid modtagelse af handelsstandsforeningen. Forslaget bliver henlagt.
23. Gråsten er uden varme. Brud på en fjernvarmeledning. Det blev dog repareret samme dag, så ingen kom til at fryse.

Marts

1. Rinkenæshus modtager en gave på 10.000 kr. fra A.P. Møllers fond.
4. Snevinteren har været en bekostelig affære for kommunen. Snerydningsudgifterne er foreløbig opgjort til 631.000 kr.
6. 4 unge fra Gråsten placerer sig flot ved mesterskaberne i badminton, Vibeke Riis og Peter Alnor bliver danmarksmestrene, og Hella Matzen og John Lundt får bronzemedaljer.
13. Efter man har afsluttet byggemodningen af det nye villa-kvarter på Dyrkobbel, viser det sig, at grundene vil koste 125, 115 og 105 kr. pr. kvadratmeter. Salget går godt, der er indtil nu solgt 39 grunde.
28. Hans Bille fratræder som formand for Venstre i Gråsten. Ny formand bliver forretningsfører Peter Jørgensen Jensen, Rinkenæsmark.
29. Et areal på 4 ha. i Tørsbøl bliver af amtet godkendt til industriareal.

April

4. Der udstykkes byggegrunde i Tørsbøl. Grundene vil blive solgt for 55 kr. pr. m².
5. Kværs Ungdomsforening får ny formand. Tømrer Anders Sørensens afløser gartner Holger Sahl Jensen.

11. Det påtænkes at anlægge et friluftsteater i Gartnerslugten i Rinkenæs.
19. Turistforeningen flytter sit kontor fra Borggade til Ahlmannsparken.
27. Det gamle fjernvarmeledningsnet skal udskiftes. Gaderne i Gråsten er det meste af sommeren præget af det omfattende arbejde.
29. Der stiftes en borgerforening i Kværs. Den får navnet "Kværs-Tørsbøl borgerforening".

Maj

3. Den officielle indvielse af Ahlmannsparken finder sted i overværelse af dronning Ingrid. Efter borgmesterens velkomst og en fællessang talte kulturudvalgets formand Hans Bille, amtsborgmester Erik Jessen, biblioteksdirektør Lindbo-Larsen og major Janum. Mellem talerne underholdt Sønderjyllands strygekvartet. Indvielsen sluttede med en rundvisning og et let traktement.
4. Gråsten sejlklub fejrer sit 50 års jubilæum med mange arrangementer. Blandt andet en kapsejlad på slotssøen for optimistjoller.
9. Gråsten får et fritidshjem. Det indrettes i kælderen under biblioteket. Det normeres til 25 børn, men kan om nødvendigt udvides til 40 børn.
13. Pastor Jens Barfod indsættes som sognepræst for Gråsten-Adsbøl menighed.
30. Koncert af Sønderjyllands Symfoniorkester i Ahlmannsparken.

Juni

3. Biblioteket bliver flittigt brugt. I de første tre måneder i de nye omgivelser er der udlånt 21.000 bd.. I det gamle bibliotek blev der årligt udlånt omkring 25.000 bd..
7. Valg til EF-parlamentet. Interessen var ikke overvældende. I Kværs stemte 47,1%, i Rinkenæs 50,9% og i Gråsten 52,1%. Det var især de unge vælgere der svigtede.
13. Gråsten siger ja til naturgas, men der vil endnu gå nogle år. Først i 1986 regner man med at kunne forsyne kommunen med naturgas.
16. Den tyske børnehave i Gråsten får bevilliget 9.000 kr. til nye legeredskaber.

Lærer Olaf Roesgaard bliver indstillet til sognepræst i Kværs.
18. Dronning Ingrid ankommer til sit sommerophold på Gråsten Slot.
26. Skorstensfejermester Thomas Olesen ansættes som leder af Gråsten distriktet. Han afløser skorstensfejermester Klinge.
28. Det meget debatterede klubhus i Adsbøl står nu foran at blive bygget. Der er afholdt licitation. Det bliver dog nødvendigt med en tillægsbevilling før arbejdet kan begyndes.

Juli

1. Efter 20 år som direktør for Handelsbanken i Gråsten trækker direktør Havn sig tilbage. Hans efterfølger bliver direktør M. Martensen.

14. I tre dage afholdes den årlige ringridderfest i Gråsten. Atter rekord i antallet af ryttere. Vejret er det bedst tænkelige. Ved fugleskydningen bliver advokat Sv. Kjems fuglekonge. Børnenes cykelringridning samlede en meget stor tilslutning.
20. Kværs ringridderforening fejrer sit 75-års jubilæum. 143 ryttere deltog.

August

30. Plejehjemmet Christiansro får ny leder. Det er sygeplejerske Hanne Schebart der tiltræder.
30. Brandstationen i Kværs moderniseres for 141.000 kr..
31. Gråsten kommune får et adoptivbarn. Det er søværnets motortorpedobåd "Søhunden". Adoptionen finder sted under festlige former ved "Søhunden's" besøg i Gråsten. Søværnets tamburkorps spiller, og der er gaver til såvel "barn" som "faddere".

September

1. I Rinkenæs afholdes børneringridning.
Købmand Knud Nørgård åbner i Fritz Müllers tidligere forretning på Sejrsvej.
5. Den kommunale skatteprocent bliver fastsat til 17, det er en stigning på 1.
15. Over to dage er der sportsstævne i Ahlmannsparken. Det er den sportslige indvielse af den store idrætshal.
På Gråsten apotek har man tyvebesøg. Lageret af narkotika bliver stjålet.

Oktober

18. Gråsten og omegns teaterforening afholder generalforsamling.

KFUM spejderne i Rinkenæs slår Gråsten FDF/FPF's rekord i 24 timers stafetløb.

I Gråsten blev der løbet 335,5 km., men i Rinkenæs nåede man at løbe 358,5 km.

November

1. Sildekulen bliver fredet til vildtreservat.
8. Gråsten ringridderforening uddeler milde gaver fra tom-bolaens overskud på 19.202 kr. Blandt andre får FDF 10.000 kr til et nyt klubhus. Dette er beregnet til at koste 665.000 kr.
17. Gråsten vandrekлуб afholder march ad gendarmstien.
23. Valgdag til Folketinget. Der blev i kommunen afgivet følgende antal stemmer på de forskellige partier.
A. 1568. B. 160. C. 610. E. 83. F.: 98. K. 24. M. 105.
Q. 108. R. 8. V. 563. Y. 41. og Z. 683.
Ved dette valg havde Slesvigske parti ikke opstillet.

December

6. Rinkenæshus engagerer et nyt bestyrelsespar. Ulla og Chr. Møller fra Hjorkær.
20. H. Lyck & Co moderniserer for 4 mill. kr.
24. Det blev ikke hvid jul.

Nogle tal fra 1979.

13.294 fartøjer passerede Egersundbroen. Heraf var 3.190 fjordbåde. 9.245 lystfartøjer og 859 fragtskibe og fiskefartøjer.

Kommunens udgifter til social- og sundhedsvæsen var i driftsudgifter 61.331.000 kr. Til undervisning og kultur 15.154.000 kr.

Hertil kommer så anlægsudgifter.

Budgettet for 1979 balancerede med 124.544.000 kr.

Indbyggerantal: 1.1.1979 ialt 6.639. 1.1.1980 6.752.

